

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ТЕХНОЛОГІЙ ТА ДИЗАЙНУ

Факультет економіки та управління

Кафедра економіки

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
НА ТЕМУ
АДАПТАЦІЯ ЗАРУБІЖНОГО ДОСВІДУ
РОЗВИТКУ МАЛОГО БІЗНЕСУ В УКРАЇНІ

Спеціальність 051 «Економіка»

Освітня програма «Корпоративна економіка та міжнародний бізнес»

Виконав: студент групи МгКЕМБ-24
Мельник Олександр Андрійович

Науковий керівник:
д.е.н., професор
Шацька Зорина Ярославівна

Рецензент:
д.е.н., професор
Хаустова Євгенія Борисівна

Київ 2025

КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ТЕХНОЛОГІЙ ТА ДИЗАЙНУ

Факультет економіки та управління

Кафедра економіки

Рівень вищої освіти другий (магістерський)

Спеціальність 051 Економіка

Освітня програма Корпоративна економіка та міжнародний бізнес

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри ЕК

_____ Поліна ПУЗИРЬОВА

«_____» _____ 20__ р.

**ЗАВДАННЯ
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ СТУДЕНТУ**

_____ Мельнику Олександрю Андрійовичу _____

1. Тема кваліфікаційної роботи Адаптація зарубіжного досвіду розвитку малого бізнесу в Україні

Науковий керівник роботи Шацька Зорина Ярославівна, д.е.н., професор

затверджені наказом КНУТД від «16» вересня 2025 року №209-уч

Вихідні дані до кваліфікаційної роботи звітні дані діяльності закордонних та вітчизняних підприємств малого бізнесу за 2022-2024 р.р.

2. Зміст кваліфікаційної роботи (перелік питань, які потрібно опрацювати)
Вступ. Розділ 1. Теоретико-методичні основи розвитку малого бізнесу. Розділ 2. Аналіз сучасного стану розвитку малого бізнесу в Україні. Розділ 3. Перспективи адаптації зарубіжного досвіду для розвитку малого бізнесу в Україні. Висновки.

4. Дата видачі завдання 1 вересня 2025 р.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапу кваліфікаційної роботи	Орієнтовний термін виконання	Примітка про виконання
1	Вступ	12.09.2025	
2	Розділ 1. Теоретико-методичні основи розвитку малого бізнесу	22.09.2025	
3	Розділ 2. Аналіз сучасного стану розвитку малого бізнесу в Україні	13.10.2025	
4	Розділ 3. Перспективи адаптації зарубіжного досвіду для розвитку малого бізнесу в Україні	20.10.2025	
5	Висновки	25.10.2025	
6	Оформлення (чистовий варіант)	27.10.2025	
7	Подача кваліфікаційної роботи науковому керівнику для відгуку (за 14 днів дозахисту)	30.10.2025	
8	Подача кваліфікаційної роботи для рецензування (за 12 днів до захисту)	31.10.2025	
9	Перевірка кваліфікаційної роботи на наявність ознак плагіату (за 10 днів до захисту)	04.11.2025	Коефіцієнт подібності ____% Коефіцієнт цитування ____%
10	Подання кваліфікаційної роботи завідувачу кафедри (за 7 днів до захисту)	07.11.2025	

З завданням ознайомлений:

Студент

Олександр МЕЛЬНИК

Науковий керівник

Зорина ШАЦЬКА

АНОТАЦІЯ

Мельник О. А. Адаптація зарубіжного досвіду розвитку малого бізнесу в Україні. – рукопис.

Кваліфікаційна робота за спеціальністю 051 «Економіка». Київський національний університет технологій та дизайну, Київ, 2025 рік.

В роботі проведене дослідження зарубіжного досвіду розвитку малого бізнесу та можливості його адаптації на вітчизняному рівні. В роботі було розглянуто сутність поняття «малий бізнес», визначено його роль в діяльності підприємств. Узагальнено чинники та моделі розвитку малого бізнесу в сучасних умовах. Проведено аналіз стану малого бізнесу в Україні та закордоном на прикладі провідних країн ЄС. Надані пропозиції щодо шляхів розвитку малого бізнесу в Україні в умовах післявоєнного відновлення.

Ключові слова: мале підприємство, малий бізнес, моделі розвитку малого бізнесу, бар'єри та чинники розвитку малого бізнесу, світовий досвід розвитку малого бізнесу.

ANNOTATION

Melnyk O. A. Adaptation of foreign experience in the development of small business in Ukraine. – manuscript.

Qualification work in the specialty 051 “Economics”. Kyiv National University of Technologies and Design, Kyiv, 2025.

The work conducted a study of foreign experience in the development of small business and the possibility of its adaptation at the domestic level. The work considered the essence of the concept of “small business”, determined its role in the activities of enterprises. The factors and models of small business development in modern conditions were summarized. The state of small business in Ukraine and abroad was analyzed using the example of leading EU countries. Proposals were made regarding the ways of small business development in Ukraine in the conditions of post-war recovery.

Keywords: small enterprise, small business, models of small business development, barriers and factors of small business development, world experience of small business development.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	6
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ РОЗВИТКУ МАЛОГО БІЗНЕСУ.....	10
1.1. Сутність, роль та особливості малого бізнесу в національній економіці....	10
1.2. Моделі розвитку малого бізнесу у світовій практиці.....	18
1.3. Чинники, що впливають на розвиток малого бізнесу.....	21
Висновки до розділу 1.....	27
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ СУЧАСНОГО СТАНУ МАЛОГО БІЗНЕСУ В УКРАЇНІ...	29
2.1. Оцінка стану малого бізнесу в Україні.....	29
2.2. Проблеми та бар'єри розвитку малого бізнесу в Україні.....	35
2.3. Інституційно-правове середовище функціонування малого бізнесу в Україні.....	45
Висновки до розділу 2.....	49
РОЗДІЛ 3. ПЕРСПЕКТИВИ АДАПТАЦІЇ ЗАРУБІЖНОГО ДОСВІДУ ДЛЯ РОЗВИТКУ МАЛОГО БІЗНЕСУ В УКРАЇНІ.....	52
3.1. Аналіз зарубіжного досвіду розвитку малого бізнесу (на прикладі розвинених країн).....	52
3.2. Перспективи розвитку малого бізнесу в країнах ЄС.....	60
3.3. Можливості використання міжнародного досвіду розвитку малого бізнесу в Україні.....	67
Висновки до розділу 3.....	82
ВИСНОВКИ.....	84
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	89
ДОДАТКИ.....	99

ВСТУП

Актуальність дослідження. У сучасних умовах розвитку економіки особливого значення набуває малий бізнес. Його роль важко переоцінити, адже саме мале підприємництво є основою ринкової економіки, джерелом інновацій, створення нових робочих місць та соціально-економічної стабільності. У багатьох країнах світу, включаючи Україну, саме малі підприємства забезпечують зайнятість значної частини населення. Це особливо актуально в умовах безробіття або економічної нестабільності. Разом з тим, малий бізнес забезпечує гнучкість економіки. Малі підприємства здатні швидко адаптуватися до змін ринку, впроваджувати нові ідеї, товари чи послуги, що сприяє розвитку конкуренції, підвищенню якості продукції та задоволенню потреб споживачів.

Малий бізнес є основою економіки багатьох розвинених країн, який забезпечує робочі місця, сприяє створенню інновацій та економічному зростанню країни. Малий бізнес є елементом ринкового господарства та рушієм економічного розвитку. Цей сектор економіки значною мірою визначає темпи зростання, структурні, якісні, кількісні ознаки і характеристики національного валового продукту. Мале підприємництво вже десятиліттями демонструє позитивні показники динаміки в економічно розвинутих країнах, створюючи передумови для підвищення рівня зайнятості, не зважаючи навіть на процеси автоматизації. Зокрема дані звіту Національної асоціації малого бізнесу (NSBA) США свідчать, що 24 % роботодавців у сфері малого бізнесу, не зважаючи на підвищення рівня автоматизації в США, потребують більшої кількості працівників, більшість, – або 67 відсотків – потребують незмінної в порівнянні з попередніми періодами кількості працівників та лише дев'ять відсотків власників малого бізнесу очікують скоротити штат працівників за рахунок автоматизації [54].

Розвиток малого бізнесу є важливим чинником децентралізації економіки. Саме він сприяє розвитку регіонів, зменшенню економічної нерівності, стимулює місцеву ініціативу та залучає інвестиції на місцях. Також, малий

бізнес є джерелом інновацій. Саме невеликі підприємства часто реалізують сміливі ідеї, експериментують з новими технологіями та підходами ведення справ. Незважаючи на виклики, з якими стикаються підприємці, а саме: високий податковий тиск, обмежений доступ до фінансування, бюрократичні бар'єри, розвиток малого бізнесу залишається ключовим чинником сталого економічного зростання держави.

В Україні сектор малого бізнесу також відіграє важливу роль, однак стикається з численними викликами, такими як нестабільне законодавство, обмежений доступ до фінансування, високий рівень бюрократії та конкуренція з великими корпораціями.

В умовах глобалізації та інтеграції України в європейський та світовий економічний простір особливо актуальним стає вивчення та адаптація успішного міжнародного досвіду підтримки малого бізнесу. Зокрема, корисним може бути застосування таких інструментів, як сприятлива податкова політика, програми державної підтримки, бізнес-інкубатори, розвиток підприємницької освіти та цифрових платформ для малого бізнесу.

Враховуючи сучасні економічні виклики та необхідність стимулювання підприємництва, адаптація закордонних моделей розвитку малого бізнесу може сприяти зміцненню цього сектора в Україні, покращенню інвестиційного клімату та створенню нових можливостей для підприємців.

Мета дослідження. Метою кваліфікаційної роботи є дослідження закордонного досвіду розвитку малого бізнесу та його адаптація в Україні.

Для досягнення мети дослідження в роботі були поставлені та вирішені наступні завдання:

- визначити сутність та роль малого бізнесу в економіці України;
- дослідити основні моделі підтримки малого бізнесу у світовій практиці;
- узагальнити чинники, що впливають на розвиток малого бізнесу в Україні;
- здійснити оцінку стану малого бізнесу в Україні;

- дослідити законодавчі та фінансові механізми державної підтримки малого бізнесу в Україні;
- узагальнити проблеми та бар'єри розвитку малого бізнесу в Україні;
- вивчити перспективи розвитку малого бізнесу в Україні в умовах післявоєнного відновлення;
- проаналізувати зарубіжний досвід розвитку малого бізнесу (на прикладі розвинених країн);
- оцінити можливості імплементації зарубіжних моделей розвитку малого бізнесу в українських реаліях.

Об'єкт та предмет дослідження. Об'єктом кваліфікаційної роботи виступає малий бізнес в Україні.

Предметом дослідження є процес розвитку малого бізнесу в Україні.

Методи дослідження. В кваліфікаційній роботі були використані такі методи: монографічний метод – для узагальнення сутності поняття «малий бізнес» та визначення її класифікації; методи: аналізу і синтезу – для деталізації об'єкта дослідження внаслідок розчленування його на окремі складові; методи порівняння – для зіставлення рівня розвитку малого бізнесу закордоном та в Україні; методи штучного інтелекту – для надання статистичної оцінки стану малого бізнесу в Україні та закордоном.

Наукова новизна кваліфікаційної роботи полягає в обґрунтуванні теоретичних і науково-методичних положень та рекомендацій, спрямованих на підвищення рівня розвитку малого бізнесу в Україні та наведенні практичних рекомендацій щодо його активізації в умовах війни та післявоєнного відновлення економіки країни.

Практична цінність кваліфікаційної роботи полягає в тому, що основні положення, викладені та узагальнені автором, створюють базу для подальшої активізації діяльності підприємств малого бізнесу на ринках України. Запропоновані заходи сприятимуть післявоєнному відновленню та розвитку діяльності вітчизняних підприємств малого бізнесу.

Апробація результатів дослідження. Результати кваліфікаційної роботи апробовано на міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях та опубліковано в вигляді тез доповідей, а саме:

1. Шацька З. Я., Мельник О. А. Перспективи післявоєнного відновлення малого та середнього бізнесу в Україні. *Інноваційні тенденції підготовки фахівців в умовах полікультурного та мультилінгвального глобалізованого світу*: 2025 : X Всеукр. наук.-практ. конф. 11 квітня 2025 р. КНУТД, 2 с.

2. Шацька З. Я., Мельник О. А. Міжнародний досвід розвитку малого бізнесу та його впровадження в Україні. *Інноваційна екосистема для відбудови України: інтеграція науки, освіти і бізнесу*: 2025 : Міжнар. наук.-практ. конф. 3 жовтня 2025 р. КНУТД, 2 с.

Структура і обсяг роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. За результатами кваліфікаційної роботи опубліковано 2 тези доповідей на Міжнародній та Всеукраїнській конференціях. Загальний обсяг кваліфікаційної роботи становить 102 сторінки комп'ютерного тексту з додатками. Робота містить 25 таблиць та 7 рисунків. Список використаних джерел налічує 83 джерела.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ РОЗВИТКУ МАЛОГО БІЗНЕСУ

1.1. Сутність, роль та особливості малого бізнесу в національній економіці

Малий бізнес – це незалежна підприємництва діяльність, яка проводиться підприємцями на власний ризик, створює невелику кількість робочих місць і спрямована на тримання прибутку або самореалізацію.

Згідно статті 55 Господарського кодексу України до малих підприємств належать такі суб'єкти господарювання:

Суб'єкти мікро підприємництва:

- фізичні особи, зареєстровані в установленому законом порядку як фізичні особи-підприємці, у яких середня кількість працівників за звітний період (календарний рік) не перевищує 10 осіб та річний дохід від будь-якої діяльності не перевищує суму, еквівалентну 2 мільйонам євро, визначену за середньорічним курсом Національного банку України;

- юридичні особи – суб'єкти господарювання будь-якої організаційно-правової форми та форми власності, у яких середня кількість працівників за звітний період (календарний рік) не перевищує 10 осіб та річний дохід від будь-якої діяльності не перевищує суму, еквівалентну 2 мільйонам євро, визначену за середньорічним курсом Національного банку України [11].

Суб'єкт малого підприємництва є:

- фізичні особи, зареєстровані в установленому законом порядку як фізичні особи - підприємці, у яких середня кількість працівників за звітний період (календарний рік) не перевищує 50 осіб та річний дохід від будь-якої діяльності не перевищує суму, еквівалентну 10 мільйонам євро, визначену за середньорічним курсом національного банку України;

- юридичні особи – суб'єкти господарювання будь-якої організаційно-правової форми та форми власності, у яких середня кількість

працівників за звітний період (календарний рік) не перевищує 50 осіб та річний дохід від будь-якої діяльності не перевищує суму, еквівалентну 10 мільйонам євро, визначену за середньорічним курсом національного банку України [11].

Також належність підприємства до малого бізнесу можна визначити за «Комісією Боултона», в якій виділено три головних ознаки підприємств малого бізнесу, за якими абсолютно точно підприємство можна описати як мале:

- невеликий ринок збуту, який не дає змоги організації чинити істотний вплив на ціну або обсяг реалізованого товару;
- правова незалежність – управління малим підприємством здійснюється не через систему формалізованої управлінської структури, а безпосередньо власником або власниками-партнерами, які самостійно контролюють свою справу;
- управління підприємством, яке передбачає, що власник або власники-партнери самі беруть участь у всіх аспектах управління підприємством малого бізнесу і що він (вони) вільні від зовнішнього тиску [10].

Малий бізнес або мале підприємництво можна охарактеризувати, як форму підприємницької діяльності яка має наступні ключові ознаки:

1. Невеликий розмір підприємства, яке має обмежену кількість працівників (в Україні – до 50 осіб) та невеликий річний обсяг доходу.
2. Простота управління підприємством, в якому зазвичай засновник є і власником, і керівником.
3. Відсутність складної організаційної структури підприємства.
4. Локальний характер діяльності підприємства, яке орієнтується при здійсненні діяльності на місцевий ринок та споживачів свого регіону, обслуговує конкретну спільноту або район.
5. Гнучкість діяльності та швидка адаптація, що визначається можливістю малого підприємства швидко реагувати на зміни ринку або запити клієнтів.
6. Нижчий рівень бюрократизованості підприємства порівняно з великими підприємствами.

7. Обмеженість фінансових та кадрових ресурсів для розвитку. Часто потребує підтримки з боку держави або інвесторів.

8. Високий рівень ризику діяльності зумовлені меншими резервами виробництва та обмеженим доступом до фінансування.

9. Високий рівень інноваційної активності, яка спрямована на забезпечення розвитку малого бізнесу.

Узагальнення визначення поняття малий бізнес з точки зору різних науковців узагальнено в табл. 1.1.

Таблиця 1.1

Сутність поняття малий бізнес з точки зору різних науковців

Автори	Визначення поняття малий бізнес
1	2
Дяченко М. М.	Мале підприємництво – це атрибут, невід’ємна складова будь-якої господарської системи, без чого економіка й суспільство в цілому не можуть не тільки розвиватися, а й існувати [17]
Пукало О.	Мале підприємництво – це вагомий сектор національної ринкової економіки, який забезпечує ринок товарами та послугами і створює здорову конкуренцію на ринку праці [47]
Фролова В. Ю.	мале підприємництво є самостійним органічним елементом ринкової економіки, який базується на ініційованій ризиковій господарській діяльності малих підприємств та фізичних осіб-підприємців з метою отримання додаткового прибутку [57]
Черняєва О. В., Гриненко А. Ю.	під малим підприємництвом розуміється не тільки цілеспрямована підприємницька діяльність фізичної чи юридичної особи, що пов'язана з підвищеним ризиком, заснована на використанні інноваційної ідеї, основною метою якої є максимізація прибутку за рахунок виробництва і продажу товарів, виконання різних робіт і надання різноманітних послуг з обов'язковим дотриманням норм законодавства, а також відповідність критеріям віднесення до малого підприємництва [58]
Матусова О. М.	мале підприємництво – сектор регіональної економіки, в якому функціонують суб'єкти підприємницької діяльності різних організаційно-правових форм, що здійснюють самостійну, інноваційну, систематичну, на власний ризик господарську діяльність з метою отримання економічного і соціального ефекту [32]
Волощук Н. Ю.	мале підприємництво є особливим видом господарської діяльності з врахуванням творчих здібностей підприємця та інноваційних підходів, що базується на самозайнятості підприємців та членів його родини, власному ризику і майновій відповідальності, спрямований на отримання прибутку та за певними критеріями визначений чинним законодавством [8]

Продовження таблиці 1.1

1	2
Білоус О. Г.	мале підприємництво – це особливий підвид підприємництва, що полягає у створенні і практичній реалізації нового економічного процесу або здійсненні особливого внеску у вже існуючий економічний процес, пов'язаний із підприємницькою діяльністю громадян – фізичних осіб та з функціонуванням малих підприємницьких структур різних форм власності та організаційно-правових форм з метою отримання прибутку за умови особистої зацікавленості суб'єкта підприємництва в ній і необхідності задоволення при цьому певних потреб суспільства [4]
Сімонова М. В.	Малий бізнес – це особливий тип економічної поведінки, предметом якого є дві основні узагальнюючі якості – поєднання власника і начальника компанії в одній особі та підвищений рівень економічного ризику на всіх стадіях господарської діяльності [51].

Джерело: складено автором за [4,8,17,32,47,51,57,58]

Основні цілі діяльності малих підприємств в умовах ринкової економіки формуються під впливом економічного середовища, потреб ринку, ресурсного потенціалу та стратегічних орієнтирів підприємця. Такі цілі охоплюють наступні аспекти (табл. 1.2.):

Таблиця 1.2

Основні цілі діяльності малих підприємств в умовах ринкової економіки

Назва цілі	Сутність
Прибутковість	Економічна стабільність та джерело фінансування
Задоволення попиту споживачів	Орієнтація на потреби конкретних клієнтів
Гнучкість	Швидке реагування на зміни
Конкурентоспроможність	Виживання і переваги на ринку
Розвиток	Ріст бізнесу, нові можливості
Соціальний вплив	Створення нових робочих місць, розвиток громади
Самореалізація	Досягнення особистісних цілей підприємця

Джерело: узагальнено автором

Головною метою будь-якого підприємства є отримання стабільного прибутку. У випадку малих підприємств, прибуток забезпечує їх фінансову стійкість, можливість реінвестування у розвиток, здатність витримувати конкуренцію, забезпечення доходу власника та найманих працівників. Малі

підприємства прагнуть також швидкого обороту капіталу, зниження витрат та пошуку ефективних способів підвищення прибутковості.

Задоволення попиту споживачів також є однією з цілей малих підприємств. Малі підприємства часто орієнтуються на конкретні сегменти ринку або нішеві потреби, які часто ігноруються великим бізнесом. Така орієнтація дає змогу малим підприємствам розробити унікальний продукт або послугу, адаптовану під конкретного споживача, більш швидко реагувати на зміни в уподобаннях споживачів, будувати довгострокові відносини з клієнтами через індивідуальний підхід.

В умовах динамічної ринкової економіки малі підприємства мають перевагу перед великими та середніми підприємствами у оперативному прийнятті рішень, швидкому зміні стратегії або продукту, спрощеній структурі управління, мінімізації бюрократії. Це дозволяє їм швидше пристосовуватися до змін попиту, регуляторного середовища або нових технологій.

Малі підприємства вимушені постійно вдосконалюватися аби витримувати конкуренцію. Для цього вони ставлять на меті постійно впроваджувати інновації, оптимізувати витрати, створювати унікальні торгові пропозиції, активно просувати бренд та створювати позитивну ділову репутацію.

Хоча малий бізнес за визначенням не має великого масштабу діяльності, але однією з ключових його цілей є забезпечити стабільний розвиток і зростання. Це може бути досягнуто за рахунок збільшення обсягів продажу, розширення асортименту продукції (послуг), виходу на нові ринки збуту, відкриття нових торгових точок або філій. Проте розвиток не завжди означає масштабування, бо іноді це є удосконалення в обраній сфері.

Малі підприємства відіграють важливу роль у створенні нових робочих місць, особливо у малих містах і сільській місцевості, залученні місцевих ресурсів, розвитку громад, підтримці екологічних та соціальних ініціатив.

Окремою ціллю малих підприємств є особиста мотивація засновника бізнесу, яка проявляється в бажанні працювати на себе, сприяти реалізації власних ідей, досягнення фінансової незалежності, отримання гнучкого графіку роботи і автономії в ухваленні управлінських рішень. Саме це часто стає поштовхом до створення малого підприємства.

До основних цілей діяльності малого підприємництва також можна віднести: інноваційне зростання та інноваційний розвиток галузей, регіонів та країни у цілому; підвищення рівня і якості життя населення регіонів і країни у цілому; формування і сталий поступовий розвиток інноваційної економіки держави [7].

Малий бізнес відіграє надзвичайно важливу роль у функціонуванні та розвитку ринкової економіки. Його функції охоплюють економічну, соціальну, інноваційну, конкурентну та інші сфери (рис. 1.1.).

Рис. 1.1. Функції малого бізнесу в економіці

Джерело: побудовано автором

До функцій, які виконує малий бізнес в умовах ринкової економіки відносяться:

Економічні функції:

– формування ВВП держави, внесок від діяльності малих підприємств в який є значним;

- залучення інвестицій, що відбувається завдяки гнучкості, адаптивності та привабливості малого бізнесу для інвесторів;

- підвищення ефективності розподілу ресурсів, що відбувається завдяки більш швидкому реагуванню малих підприємств на зміни в споживчому попиті.

Соціальні функції:

- створення робочих місць. Малі підприємства є одними з найбільших роботодавців, особливо у сфері послуг та виробництва. Малі та середні підприємства, а також фізичні особи-підприємці (ФОП) виконують надважливу соціальну функцію, а саме – створення робочих місць для населення та професійне навчання [5].

- зниження рівня безробіття. Завдяки високій трудомісткості виробництва, малі підприємства сприяють скороченню рівня безробіття в країні;

- розвиток місцевих громад. Малий бізнес сприяє підтримці економіки на місцевому рівні, особливо у сільській місцевості та малих містах.

Інноваційні функції:

- розробка нових продуктів і послуг. Часто саме малі підприємства впроваджують інновації швидше, ніж великі;

- гнучкість у впровадженні технологій. Малі підприємства можуть більш швидко адаптувати нові технології, що робить їх рушієм технологічного прогресу.

Конкурентна функція:

- сприяння формуванню здорового конкурентного середовища;
- протидія монополіям. Завдяки великій кількості малих гравців на ринку формується конкуренція, яка стримує зловживання великих корпорацій;
- покращення якості товарів та послуг, до чого спонукає малий бізнес до вдосконалення продукції та рівня обслуговування.

Функція задоволення споживчого попиту:

- орієнтація на нішеві ринки. Малі підприємства краще обслуговують специфічні запити споживачів;

- орієнтація на конкретні потреби споживачів та індивідуальний підхід. Малі підприємства забезпечують більш гнучке та персоналізоване обслуговування.

Функція підтримки великого бізнесу:

- малий бізнес часто діє як партнер, або підрядник, що працює на засадах:

- аутсорсingu, коли великі компанії часто передають частину своїх функцій малим фірмам (наприклад логістику, обслуговування, виробництво деталей);

- кооперація, коли малі підприємства створюють ланцюги постачань і співпрацюють із більшими суб'єктам ринку.

Фіскальна функція:

Малий бізнес забезпечує надходження до бюджету. Навіть невеликий розмір податків з великої кількості малих підприємств формує вагомую частку доходів держави. Розвиток малого і середнього бізнесу (МСБ) є базою для формування середнього класу суспільства, а сплата податків і наповнення державного бюджету сприяє пом'якшенню навантаження на казну і зменшує державні видатки на соціальний захист та соціальне забезпечення вразливих груп населення [5].

Малий бізнес в Україні визначається певними рисами, які суттєво відрізняють його від підприємництва більшості зарубіжних країн, зокрема:

- низьким рівнем технічного оснащення при суттєвому інноваційному потенціалі;

- слабким управлінським рівнем, недостатністю знань, досвіду та культури у сфері ринкових відносин;

- відсутністю системи самоорганізації та недостатністю інфраструктури щодо підтримки малого підприємництва [47].

Отже, роль та функції малого бізнесу з погляду загальноекономічних позицій полягають не тільки у тому, що він є одним з найважливіших дійових чинників економічного розвитку суспільства, яке опирається на ринкові методи господарювання. Його важливою функцією є сприяння соціально-політичній стабільності суспільства, тобто він відкриває простір вільному вибору шляхів і методів роботи на користь суспільства та забезпечення власного добробуту. За умов дестабілізації економіки, обмеження фінансових ресурсів саме суб'єкти малого бізнесу, які не потребують великих стартових інвестицій, мають швидкий обіг ресурсів, спроможні за певної підтримки найшвидше і економічно доцільно вирішувати проблеми демонополізації, стимулювати розвиток економічної конкуренції [59].

1.2. Моделі розвитку малого бізнесу у світовій практиці

Моделі розвитку малого бізнесу у світовій практиці можуть бути різноманітними, застосовуватися залежно від економічного середовища, політики держави та інноваційного потенціалу малого підприємства та обиратися власником підприємства самостійно, в залежності від завдань, що поставлено перед підприємством. Основними моделями розвитку малого бізнесу є наступні:

1. Традиційна модель. За даною моделлю малий бізнес розвивається поступово за рахунок власних коштів та без залучення значних зовнішніх інвестицій.
2. Франчайзингова модель. За даною моделлю малий бізнес діє за ліцензією великої корпорації, використовуючи її бренд, модель та бізнес-підтримку.
3. Інноваційна (стартап) модель. Дана модель орієнтована на технології, інновації, нові бізнес-ідеї. Така модель часто передбачає залучення вечурного капіталу.

4. Кластерна модель. За даною моделлю підприємства малого бізнесу об'єднуються за галузевим або географічним принципом для спільної роботи, підвищення конкурентоспроможності бізнесу.

5. Соціальне підприємництво. За даною моделлю відбувається комбінація комерційної діяльності з соціальною метою малого підприємства (зайнятість вразливих груп населення, екологія, освіта, тощо).

6. Цифрова (онлайн) модель. За даною моделлю бізнес малого підприємства ведеться повністю або переважно онлайн (наприклад електронна комерція, цифрові послуги, фріланс).

Переваги та недоліки використання вищезазначених моделей розвитку малого бізнесу узагальнено в табл. 1.3

Таблиця 1.3

Переваги та недоліки впровадження різних моделей розвитку малого бізнесу

Назва моделі	Переваги	Недоліки
1	2	3
Традиційна модель	Високий рівень контролю власником; Зменшення ризиків діяльності, пов'язаних з обмеженими можливостями зростання підприємства; Низький рівень залежності від зовнішніх інвесторів та кредиторів	Повільні темпи розвитку підприємства; Обмежений доступ до ринків капіталу; Складність виходу на нові ринки збуту
Франчайзингова модель	Зниження ризиків завдяки відомому бренду; Підтримка в маркетингу, логістиці, навчанні персоналу; Швидкий старт бізнесу	Висока вартість франшизи; Обмежена свобода у прийнятті управлінських рішень; Обов'язкове дотримання корпоративних стандартів.
Інноваційна (стартап) модель	Можливість швидкого зростання; Потенціал виходу на міжнародний ринок; Привабливість для інвесторів.	Високий рівень ризиків невдачі виходу на ринок нового стартапу; Необхідність постійного вдосконалення; Висока залежність бізнесу від інвесторів.
Кластерна модель	Спільне використання ресурсів (технологій, інфраструктури); Зростання інноваційності через обмін знаннями; Підтримка від держави або великих компаній.	Висока залежність від ефективності роботи кластеру; Можливі конфлікти інтересів між учасниками; Необхідність ефективного управління мережею.

Продовження таблиці 1.3

1	2	3
Соціальне підприємництво	Підтримка від держави, донорів та громадськості; Сприяє вирішенню соціальних проблем у суспільстві; Позитивний імідж у суспільстві.	Обмежений ріст прибутку; Складність у залученні інвесторів; Високі вимоги щодо прозорості діяльності.
Цифрова (онлайн) модель	Низькі стартові витрати; Можливість виходу на глобальний ринок; Гнучкість та масштабованість бізнесу.	Високий рівень конкуренції; Залежність від цифрової інфраструктури; Потреба постійного оновлення технологій.

Джерело: складено автором

Ефективне функціонування малого підприємництва залежить від ефективності діяльності самого підприємства та принципів взаємодії держави і ринку на мікрорівні [29]. Наукові засади функціонування малого підприємництва, складені за [29] узагальнено на рис. 1.2.

Рис. 1.2 Наукові засади успішного функціонування малого підприємництва

Джерело: складено автором за [29]

У практиці господарювання малих підприємств часто використовується комбінована модель розвитку бізнесу, яка дозволяє одночасно поєднати переваги декількох моделей.

Таким чином, ефективність діяльності малих підприємств значною мірою залежить від правильно обраної моделі розвитку. Вибір моделі залежить від наступних критеріїв: темп росту бізнесу; рівень ризику; можливості масштабування бізнесу; доступ до фінансування.

1.3. Чинники, що впливають на розвиток малого бізнесу

Розвиток малого бізнесу в сучасних умовах визначається впливом багатьох чинників, які можуть як стимулювати, так і дестабілізувати його діяльність. Ці чинники можна систематизувати за різними критеріями. Одним з найпоширеніших підходів є класифікація чинників впливу на зовнішні та внутрішні, а також за рівнем розвитку – у макро- та мікро-середовищі.

Для формування ефективного підприємництва в умовах структурних ринкових змін, як зазначає Рижко О.В., необхідні певні умови, серед яких ключовими є: економічні, соціальні та правові [53]. Економічні умови – це в першу чергу пропозиція товарів і попит на них, споживча і купівельна спроможність населення, надлишок або нестача робочих місць, робочої сили. Соціальні умови становлення і розвитку малого бізнесу визначають ставлення окремого індивідуума до роботи, що у свою чергу впливає на його ставлення до величини заробітної плати, до умов праці, пропонованих бізнесом [53]. До правових умов відноситься наявність законів, що регулюють підприємницьку діяльність, створюють найбільш сприятливі умови для її розвитку [53].

Як зазначає Дяченко М. М., успішному інноваційному розвитку малого підприємництва сприяють: в першу чергу, державні програми, податкові пільги, доступ до фінансування; сприятливе законодавство, що передбачає спрощене реєстрування бізнесу, захист інтелектуальної власності; співпраця з науковими установами, доступ до нових технологій, експертизи; розвиток інноваційної

інфраструктури; наявність венчурного капіталу; інвестиції в перспективні проекти; сучасна культура підприємництва (заохочення ризику, готовність до змін тощо) [17].

Таблиця 1.4

Чинники впливу на інноваційний розвиток малого підприємництва

Внутрішні чинники	Зовнішні чинники	Інституційні чинники
Корпоративна культура; відкритість до нових ідей; менеджмент; стратегічне бачення розвитку; персонал	Макроекономічне середовище, податкова політика, технологічне середовище, сегментація ринку, конкуренція	Фінансовий сектор (банки; венчурні фонди; фінансові інструменти), науково-технологічна сфера
Фінансові ресурси (власні кошти, доступ до кредитних ліній, та інвестицій), матеріально-технічна база, інформаційні технології, сучасне обладнання, інтелектуальна власність	Державна політика (підтримка малого бізнесу, закон, щодо інноваційної діяльності; Державні програми підтримки інновацій; соціокультурне середовище; культура підприємництва	Доступність інформації про технології, ринки, інвесторів; розвиненість транспортної, комунікаційної, енергетичної інфраструктури

Джерело: складено за [17]

Взаємодія цих трьох груп чинників визначає успішність інноваційного розвитку малого підприємництва [17].

Окрім груп чинників, які позитивно впливають на розвиток малого бізнесу, є групи чинників, які є дестабілізуючими та не сприяють або гальмують розвиток малого бізнесу в Україні. До таких чинників, як зазначають Омельченко Т.В., Короткова К.О. відносяться:

1. Недосконалість податкової системи. На даний момент існує 2 системи оподаткування для всіх суб'єктів господарювання: загальна (обсяг доходів перевищує 5 млн грн за звітний період) та спрощена (нею найчастіше користуються суб'єкти малого підприємництва) [39].

2. Загальний стан економіки держави та чинного законодавства. Так як мале підприємництво функціонує як одна зі складових усієї економічної системи, воно реагує на всі зміни, які відбуваються в державному регулюванні розвитку малого підприємництва [39].

3. Відсутність дієвого механізму державної підтримки малого бізнесу, а саме розвиненого механізму кредитування та фінансування малого підприємництва, що створює стартові складнощі для відкриття бізнесу [39].

4. Монополізація ринку суб'єктами великого підприємництва. У багатьох сферах господарської діяльності спостерігається висока концентрація великих підприємств, які є монополістами. За таких умов великий бізнес і поступово витісняє малі підприємства і поглинає певні сегменти ринку [39].

5. Високий рівень корупції та бюрократії, що проявляється в неповазі до законодавства, ухилення від сплати податків, вирішення проблемних питань за допомогою особистих неформальних зв'язків [39].

Також до дестабілізуючих чинників в дослідженні Пукало О. віднесено:

- громіздка система бухгалтерського обліку, фінансової та податкової звітності, що спричиняють додаткові витрати для підприємств;
- економічно необґрунтована система оподаткування;
- недосконала чинна нормативно-правова база;
- недостатність цільових та регіональних програм розвитку та підтримки малого підприємництва;
- недосконала практика використання державних кредитних ліній для підтримки малого підприємництва;
- загроза виникнення кризи неплатежів та проблеми з формуванням нових взаємозв'язків, каналів збуту;
- складність пошуку фінансових ресурсів для інвестиційного розвитку;
- трудомісткий і потребуючий значних фінансових ресурсів процес реєстрації новостворених підприємств;
- неспроможність залучення кваліфікованих фахівців та забезпечення їм гідної оплати праці;
- обмеженість інформаційного та консультативного забезпечення;
- відсутність стимулів для інвестиційної діяльності [47].

Узагальнимо проблеми здійснення малого підприємництва за різними сегментами в контексті фізичних-осіб підприємців, мікропідприємств та малих підприємств, що представлено в табл. 1.5.

Таблиця 1.5

Проблеми здійснення діяльності в різних сегментах малого підприємництва
в Україні

Сегмент підприємництва	Характеристики	Проблеми
Фізичні особи – підприємці	Розповсюдженість: найрозповсюдженіша форма господарювання Географія: присутні в усіх регіонах і типах населених пунктів Зайнятість: переважають самозайняті без найманих працівників (82%) Переважна сфера діяльності: торгівля і послуги	Фіктивне підприємництво задля оптимізації оподаткування Відсутні стимули до зростання бізнесу (спрощена система оподаткування не стимулює до зростання) Недостатність знань і навичок ведення бізнесу Недостатність доступу до фінансування Відсутність системи державної підтримки, в першу чергу стартапів
Мікропідприємства	Розповсюдженість: понад 80% всіх підприємств Географія: розповсюджені в усіх регіонах Продуктивність праці: 54% від середнього рівня по Україні Переважна сфера діяльності: торгівля (понад 25%) Зайнятість: 12% зайнятих на підприємствах	Відсутність системи державної підтримки, в першу чергу стартапів Низька ефективність бізнесу Відсутні стимули для зростання бізнесу (дроблення бізнесу) Недостатність доступу до фінансування Недостатність знань і навичок ведення бізнесу Низький рівень інновацій
Малі підприємства	Розповсюдженість: близько 13% усіх підприємств Продуктивність праці: 70% від середнього рівня по Україні Переважна сфера діяльності: торгівля (понад 25%) Зайнятість: понад 15% зайнятих на підприємствах	Відсутність системи державної підтримки, в першу чергу стартапів Низька ефективність бізнесу Відсутні стимули для зростання бізнесу Недостатність доступу до фінансування Низький рівень інновацій Обмеженість можливостей для експорту

Джерело: узагальнено за [42]

Окремою проблемою розвитку малого бізнесу в Україні, як зазначають Лозовський О.М., Яремко А.О. є чинна система адміністрування касових апаратів, що створює корупційні можливості для фіскалів та перекладає на

плечі підприємців всі ризики, пов'язані з її обслуговуванням і можливими збоями під час передачі звітності [29].

Разом з тим, найбільший негативний вплив, окрім зазначених груп дестабілізуючих чинників, мала пандемія COVID-19. Мале підприємництво зазнало великих збитків від запровадження карантину внаслідок COVID-19. Так, за даними Спілки українських підприємців, у кризовий березень 2020 р. збанкрутіли і закрили свій бізнес приблизно 6% суб'єктів малого підприємництва [42].

З початком війни в Україні малий бізнес стикнувся з низкою нових дестабілізуючих чинників, які перешкоджають його діяльності, а саме:

- бойові дії та їх наслідки на території України. Навіть ті території, на яких не велися активні бойові дії не можуть бути впевнені в збереженні майна через постійні ракетні обстріли;
- мобілізація, адже ті, хто хотів захищати свою державу з перших днів мобілізувались, а це, зазвичай, освідченні та професійні працівники чи керівники;
- міграційні процеси. Через війну за різними підрахунками за кордон виїхало близько 8 мільйонів осіб. І в переважній більшості це особи працездатного віку з дітьми, тож тут одночасно і нестача працівників, як існуючих так і потенційних, так і зниження кількості покупців у бізнесах, що орієнтуються на дітей та їх батьків;
- збої в логістиці. Спочатку були заблоковані логістичні морські шляхи, що негативно відобразилось на товарах, що імпортувались чи експортувались морем. Наразі гостро стоїть проблема з автомобільними перевезеннями та сполученням з країнами Східної Європи;
- зміна попиту та платоспроможності клієнтів. Багато працівників та клієнтів виїхало за кордон або до більш безпечних регіонів, змінились потреби людей в їжі, одязі та інших раніше необхідних та обов'язкових потребах, які зараз можуть розглядатись як розкіш [12].

Функціонування малого бізнесу відбувається у макросередовищі, яке охоплює широке коло загальнодержавних та глобальних чинників, які формують умови ведення бізнесу і знаходяться поза контролем підприємця, але мають вирішальний вплив на діяльність малого підприємства. Узагальнення чинників макросередовища, що впливають на діяльність підприємств малого бізнесу наведено в табл. 1.6.

Таблиця 1.6

Чинники макросередовища, що впливають на діяльність підприємств малого бізнесу в Україні

Назва чинників	Вплив на малий бізнес
1	2
Політичні чинники	
Політична нестабільність в країні	Створює ризики для інвесторів, перешкоджають здійсненню довгострокового планування
Часті зміни законодавства	Знижують довіру до державних інституцій
Економічні чинники	
Високий рівень інфляції, девальвація гривні, нестабільний курс валют	Знижують купівельну спроможність населення, підвищують рівень витрат малого бізнесу
Дефіцит державного бюджету, зростання податкового тиску	Підвищення рівня податків, зниження рівня прибутковості малого бізнесу
Безробіття в країні	Знижують купівельну спроможність населення, збільшення резерву робочої сили
Соціальні чинники	
Міграція населення внаслідок війни	Втрата працівників та покупців для підприємств малого бізнесу
Зниження рівня доходів населення	Знижують купівельну спроможність населення, зниження рівня прибутковості малого бізнесу
Формування нових онлайн навичок працівників	Підвищення рівня прибутковості малого бізнесу
Підвищення підприємницької активності	Підвищення рівня прибутковості малого бізнесу
Технологічні чинники	
Цифровізація малого бізнесу	Активне використання CRM-систем, онлайн-продажів, цифрового документообігу призводить до підвищення рівня прибутковості малого бізнесу
Розвиток платформи Дія бізнес	Прискорення реєстрації нових підприємств малого бізнесу спрощення отримання грантів, подачі звітності
Інфраструктурні проблеми	Енергетичні кризи, нестабільність інтернету, руйнування доріг та інше перешкоджають ефективній діяльності малого бізнесу
Правові чинники	
Перехід до спрощеної системи оподаткування малого бізнесу	Підтримка розвитку малих підприємств, особливо мікропідприємств

Продовження таблиці 1.6

1	2
Захист прав власності	Зниження ефективності діяльності малих підприємств
Велика кількість перевірок малого бізнесу	Зниження ефективності діяльності малих підприємств
Екологічні чинники	
Зміна клімату, засуха	Зниження ефективності діяльності малих підприємств
Руйнування екосистем внаслідок бойових дій	Зниження ефективності діяльності малих підприємств

Джерело: узагальнено автором

Таким чином, вплив макросередовища на діяльність малих підприємств в Україні є вкрай динамічним, нестабільним і ризикованим, особливо через війну в країні, політичну ситуацію та економічну кризу. Разом з тим, макросередовище створює можливості малих підприємств, які спроможні швидко адаптуватися до змін, використовувати сучасні цифрові інструменти, орієнтуватися на нові локальні ринки або ніші, розвивати інноваційні або соціально значущі продукти.

Висновки до розділу 1.

Малий бізнес є невід'ємним елементом ринкової економіки, який забезпечує динамізм, інноваційність та гнучкість господарської системи держави. Він відіграє ключову роль у формування конкурентного середовища, створенні робочих місць, підвищенні рівня життя населення та забезпеченні економічної стабільності регіонів.

На основі аналізу теоретичних підходів різних науковців встановлено, що малий бізнес характеризується такими ознаками як невеликий масштаб діяльності, самостійність прийняття управлінських рішень, високий рівень ризику, гнучкість та орієнтація на локальні ринки. Його діяльність спрямована не лише на отримання прибутку, а й на самореалізацію підприємця, задоволення потреб споживачів і соціальний розвиток громади.

Малі підприємства виконують низку важливих функцій – економічну, соціальну, інноваційну, конкурентну, фіскальну та функцію задоволення споживчого попиту. Завдяки цим функціям вони роблять вагомий внесок у формування ВВП, розвиток інновацій, зниження рівня безробіття та наповнення державного бюджету.

У світовій практиці розвиток малого бізнесу здійснюється за різними моделями – традиційною, франчайзинговою, інноваційною (стартап), кластерною, соціального підприємництва та цифровою. Вибір конкретної моделі залежить від стратегічних цілей підприємства, рівня ризику, доступу до фінансування та інноваційного потенціалу. Ефективне функціонування малого бізнесу часто базується на комбінуванні кількох моделей, що дозволяє поєднати їхні переваги.

Розвиток малого бізнесу визначається комплексом зовнішніх і внутрішніх чинників – економічних, соціальних, правових та інноваційних. Важливу роль відіграють державна підтримка, наявність сприятливого законодавчого поля, доступ до фінансових ресурсів, розвиток інфраструктури підприємництва та інноваційна культура суспільства.

Отже, малий бізнес виступає рушійною силою економічного зростання, підвищення конкурентоспроможності держави та формування середнього класу. Його сталий розвиток можливий лише за умов ефективної державної політики, спрямованої на створення сприятливого інституційно-правового середовища, стимулювання інновацій та підтримку підприємницької ініціативи.

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ СУЧАСНОГО СТАНУ МАЛОГО БІЗНЕСУ В УКРАЇНІ

2.1. Оцінка стану малого бізнесу в Україні

Проаналізуємо стан діяльності малого бізнесу в Україні за період 2019-2023 р.р. за даними Державного комітету статистики України. Кількість діючих суб'єктів малого бізнесу в Україні за період 2019-2023 р.р. постійно коливається, що спричинено зміною умов господарювання малих підприємств, найсуттєвішими з яких є вплив пандемії COVID-19 та війни, що узагальнено в табл. 2.1 та рис. 2.1

Таблиця 2.1

Кількість діючих суб'єктів малого бізнесу в Україні
за період 2019–2023 рр.

Підприємства малого бізнесу	Роки					Відхилення 2023/2019 рр.	
	2019	2020	2021	2022	2023	абс.	відн.
Підприємства малого бізнесу, од.	1922978	1955119	1937827	1716977	1898385	-24593	-1,43 %
Разом МСБ, од.	1941107	1973065	1955638	1732014	1912681	-28426	-1,64 %

Джерело: складено автором за даними [13,14]

З табл. 2.1 видно, що кількість підприємств малого бізнесу у 2019 р. становила 1922978 одиниць, а у 2020 р. збільшилася на 32141 одиниць (+1,67 %) порівняно з попереднім роком. У 2021 р. їх кількість становила 1937827 одиниць, яка зменшилася порівняно з попереднім роком на 17292 одиниць (-0,88 %). У 2022 р. кількість малих підприємств становила 1716977 одиниць, яка значно знизилася на 221850 одиниць (-11,44 %) порівняно з 2021 р. У 2023 р. кількість підприємств малого бізнесу знову зросла до 1898385 одиниць або на 182408 од. (+10,64 %) порівняно з 2022 р., але все ж залишилася на 24593 одиниці менше, ніж у 2019 р. (загальне падіння кількості діючих суб'єктів на -1,43 %).

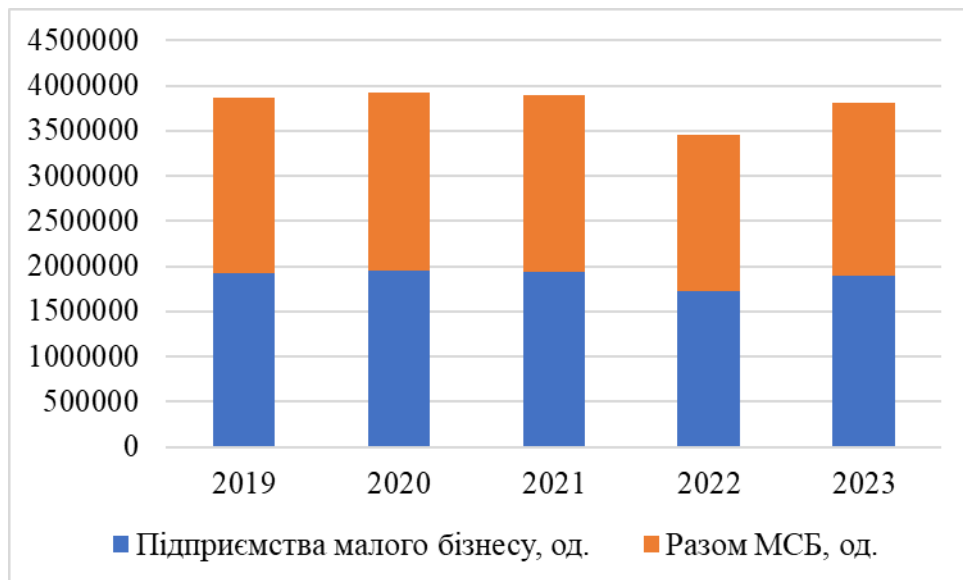

Рис. 2.1. Динаміка кількості діючих суб'єктів малого бізнесу в Україні за період 2019–2023 рр.

Джерело: складено автором за даними [Економічна статистика]

Таким чином, можна зробити висновок, що до 2021 року кількість малих підприємств в Україні постійно зростала. Починаючи з 2021 р. відбулося стрімке падіння кількості діючих малих підприємств. Активізація діяльності малих підприємств в Україні почалася лише з 2023 р.

Проаналізуємо кількість малих підприємств в Україні у порівнянні з середніми та великими за період 2019-2022 р.р. (табл. 2.2).

Таблиця 2.2.

Динаміка кількості суб'єктів великого, середнього, малого підприємництва, які працювали на території України протягом 2019-2022 рр.

Рік	Усього, од.	Підприємства					
		великі		середні		малі	
		од.	%	од.	%	од.	%
2019	380597	518	0,14	17751	4,66	362328	95,2
2020	373822	512	0,14	17602	4,71	355708	95,15
2021	370834	610	0,16	17502	4,72	352722	95,12
2022	261924	494	0,19	14783	5,64	246647	94,17

Джерело: складено автором за даними [46].

З табл. 2.2 можна зробити висновок, що структура суб'єктів великого, середнього, малого підприємництва, які працюють на території України, протягом 2019-2022 рр. залишалася практично незмінною: малі підприємства становили 95 % від загальної сукупності підприємств, середні – майже 5 % [46]. З початком повномасштабної війни в Україні загальна чисельність МСП зазнала суттєвих змін. Так, порівняно з 2020 р. їхня кількість протягом 2022 р. зменшилася майже на третину, зокрема середніх підприємств стало менше на 17 %, малих – на 31 % [46].

Проведемо аналіз кількості працівників, що працюють на підприємствах малого бізнесу в Україні за період 2019-2023 рр., що наведено в табл. 2.3.

Таблиця 2.3.

Аналіз кількості працівників суб'єктів малого бізнесу в Україні
за період 2019–2023 рр.

Працівники	Роки					Відхилення 2023/2019рр.	
	2019	2020	2021	2022	2023	абс.	відн.
Підприємств малого бізнесу, тис. осіб.	4320	4234	4288	3522	3738	-582	-13,47%
Підприємств середнього бізнесу, тис. осіб.	3090	3123	3000	2610	2360	-730	-23,62%
Всього працівників, тис. осіб.	7410	7357	7288	6132	6098	-1312	-17,71%

Джерело: складено автором за даними [13,14]

З табл. 2.2. видно тенденції зміни чисельності працівників суб'єктів малого бізнесу в Україні за період 2019-2023 рр. У 2019 році кількість працівників, задіяних на підприємствах малого бізнесу становила 4320 тис. осіб. У 2020 році їх кількість зменшилася до 4234 тис. осіб або на 86 тис. осіб (-2,0%). У 2021 році в малому бізнесі було задіяно 4288 тис. осіб, що на 54 тис. осіб (+1,3%) більше, ніж у 2020 році. У 2022 році відбулося стрімке падіння кількості осіб, зайнятих на підприємствах малого бізнесу до 3522 тис. осіб або на 766 тис. осіб (-17,9%) менше, що пов'язано в першу чергу з початком війни в Україні. У 2023 році відбулося поживавлення діяльності малого бізнесу в

Україні, а чисельність працюючих на малих підприємствах збільшилася до 3738 тис. осіб або на 216 тис. осіб (+6,1%).

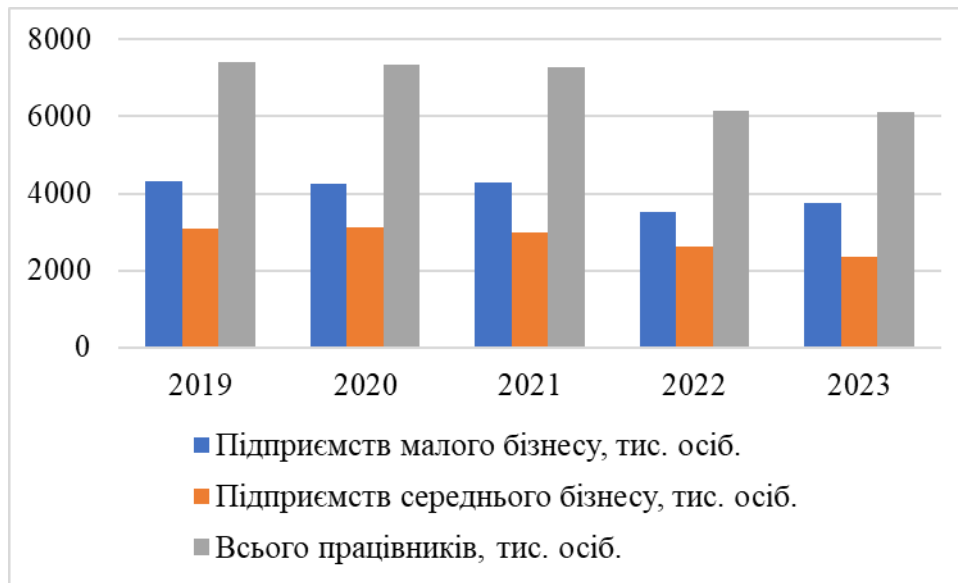

Рис. 2.2. Динаміка кількості працівників суб'єктів малого бізнесу в Україні за період 2019–2023 рр.

Джерело: складено автором за даними [13,14]

Таким чином, можна зробити висновок, що за період 2019-2020 роки кількість працівників малих підприємств в Україні зазнала падіння. Починаючи з 2021 р. відбулося ріст кількості працівників діючих малих підприємств. За аналізований період максимальна кількість працівників малих підприємств в Україні зафіксована у 2023 р.

Проаналізуємо галузеву структуру зайнятості суб'єктів малого підприємництва за період 2019-2023 р.р., узагальнені дані наведено в табл. 2.4.

Таблиця 2.4.

Галузева структура зайнятості суб'єктів малого підприємництва, %,

Рік	Сільське, лісове та рибне господарство	Промисловість	Будівництво	Торгівля та обслуговування автогосподарства	Транспортно-логістичний сектор	Тимчасове розміщення і організація	Інформація і телекомунікації	Інші	Усього
2019	6,1	10,9	4,6	38,6	5,8	5,2	6,5	22,2	100
2020	6,3	11,2	4,8	38,3	5,8	4,7	6,9	21,9	100
2021	6,3	11,2	4,9	36,9	5,8	4,7	7,1	23,1	100
2022	6,3	11,2	4,6	35,4	6,2	4,1	9,4	22,9	100
2023	5,6	10,7	4,5	35,7	6,5	4,6	9,5	22,8	100

Джерело: складено автором за даними [36]

З даних табл. 2.3. можна зробити висновок, що галузева структура зайнятості в малому підприємстві характеризується значною концентрацією працівників у сфері торгівлі (39,4%), тоді як виробничі галузі (сільське господарство, добувна, переробна промисловість та будівництво) сукупно забезпечують 22,5% зайнятості [Науменко О.О. Стратегічний аналіз]. Високий рівень зайнятості в торгівлі підтверджується тим, що ця галузь генерує 23% доданої вартості, створеної малими підприємствами, що значно перевищує показники сільського господарства та промисловості [36].

Здійснимо аналіз обсягу виробленої продукції малого бізнесу за період 2019-2023 рр. за даними Державної служби статистики України (табл. 2.5).

Таблиця 2.5

Обсяг виробленої продукції підприємствами малого бізнесу України
за період 2019-2023 рр.

Обсяг виробленої продукції	Роки					Відхилення 2023/2019рр.	
	2019	2020	2021	2022	2023	абс.	відн.
Підприємства малого бізнесу, млрд. грн	1971	2327	2941	1883	2252	281	14,26%
Підприємства середнього бізнесу, млрд. грн	2508	2510	3290	3281	3689	1181	47,09%
Всього виробленої продукції, млрд. грн	4479	4837	6231	5164	5941	1462	32,64%

Джерело: побудовано автором на основі [13,14]

На основі даних, наведених в табл. 2.4 можна зробити висновок, що у 2019 р. обсяг виробленої продукції підприємствами малого бізнесу становив 1971 млрд. грн, а у 2020 р. він зріс на 356 млрд грн (+18,04%) порівняно з 2019 р. до 2327 млрд. грн. У 2021 р. обсяг виробленої продукції підприємствами малого бізнесу збільшився на 614 млрд грн (+26,37%) до 2941 млрд грн порівняно з 2020 р. У 2022 р. обсяг виробленої продукції знизився на 1058 млрд грн (-36,15%) до 1883 млрд грн, внаслідок війни в Україні та інші кризових явищ. У 2023 р. обсяг виготовленої продукції підвищився на 281 млрд. грн (+14,26%) до 2252 млрд грн, але цей показник все ще менший, ніж у 2021 р.

Проведемо аналіз обсягу реалізованої продукції підприємствами малого бізнесу за період 2019-2023 рр. за даними Державної служби статистики України (табл. 2.6).

Таблиця 2.6

Обсяг реалізованої продукції підприємствами малого бізнесу України
за період 2019-2023 рр.

Обсяг реалізованої продукції	Роки					Відхилення 2023/2019 рр.	
	2019	2020	2021	2022	2023	абс.	відн.
Підприємства малого бізнесу, млрд. грн	2698	3051	3918	2157	2745	47	1,74%
Підприємства середнього бізнесу, млрд. грн	4194	4385	5932	4939	6033	1839	43,85%
Всього реалізованої продукції, млрд. грн	6892	7436	9850	7096	8778	1886	27,37%

Джерело: узагальнено автором на основі [13,14]

З табл. 2.6 можна зробити висновок, що у 2019 р. обсяг реалізованої продукції підприємствами малого бізнесу становив 2698 млрд. грн, а у 2020 р. зріс на 353 млрд. грн (+13,1%) до 3051 млрд. грн. У 2021 р. продовжилося зростання обсягів реалізованої продукції підприємств малого бізнесу на 867 млрд. грн (+28,4%), яке досягло 3918 млрд. грн. У 2022 р. відбулося стрімке падіння обсягів реалізації продукції підприємствами малого бізнесу на 1761 млрд. грн (-55%), що спричинено початком війни в Україні. У 2023 р. відбулося

поступове зростання обсягів реалізованої продукції на 588 млрд. грн (+27,2%) до 2745 млрд. грн.

Таким чином, стан малого бізнесу у 2019-2023 р.р. демонстрував складну динаміку, яка включала зростання частки малого бізнесу в економіці України до повномасштабного вторгнення. З початком війни малий бізнес стикнувся з серйозними викликами, такими як великий рівень втрат, стагнація, виснаження та невизначеність. Після падіння у 2022 р. спостерігається поступове відновлення активності малого бізнесу в Україні.

2.2. Проблеми та бар'єри розвитку малого бізнесу в Україні

Проведемо SWOT-аналіз діяльності малого бізнесу в Україні, що дасть змогу всебічно оцінити сучасний стан його розвитку, визначити його конкурентні переваги, внутрішні обмеження, а також зовнішні можливості та загрози подальшого розвитку (табл. 2.7).

Таблиця 2.7.

SWOT-аналіз малого підприємництва як сектора економіки України

Сильні сторони	Слабкі сторони
Легкість ведення бізнесу Сприятливі умови для втілення інновацій Можливість створення й подальшого розвитку справи без наявності великого стартового капіталу, швидка окупність та оборот коштів Вузька спеціалізація, яка дає можливість для кращої адаптації до потреб споживача Безпосередній контакт зі споживачем через вузьку спеціалізацію малого бізнесу	Обмежені перспективи розвитку й подальшого зростання Залежність від економічного стану великого і середнього бізнесу є Слабка стійкість перед змінами зовнішнього середовища Обмеження фінансування, яке заважає процесу проведення досліджень, розроблення та подальшого втілення новітніх розробок
Можливості	Загрози
Можливість творчої реалізації ідей власника малого підприємства Використання не зайнятих ніш ринку Перспектива зростання до рівня великого бізнесу Мобільність діяльності	Тиск органів державної влади Високий рівень конкуренції Складність впровадження науково-технічних розробок Обмежений доступ до фінансових ресурсів Мала кількість постачальників, від чого може бути небажана залежність Загроза швидкого банкрутства Відсутність стабільного рівня доходів

Джерело: узагальнено автором на основі [6]

З проведеного SWOT-аналізу можна зробити наступні висновки:

Виокремлені сильні сторони розвитку малого бізнесу в Україні свідчать про його гнучкість, адаптивність і здатність швидко реагувати на зміни ринкової кон'юнктури. Порівняно з великими підприємствами, малі підприємства мають перевагу у швидкості прийняття управлінських рішень, тіснішому контакті зі споживачами та можливості персоналізації продукції чи послуг. Важливою рисою є відносна простота започаткування діяльності, що знижує бар'єри входження на ринок. Крім того, сприятливі умови для впровадження інновацій та реалізації підприємницьких ідей стимулюють розвиток інноваційного потенціалу країни, сприяють створенню нових робочих місць і формуванню середнього класу.

Водночас слабкі сторони малого бізнесу обмежують його довгострокову стабільність. Найбільш відчутними є фінансові труднощі, пов'язані з недостатніми можливостями доступу до кредитних ресурсів, низьким рівнем капіталізації, відсутністю гарантій та обмеженими можливостями для масштабування діяльності. Вузька спеціалізація, яка водночас і є перевагою, робить малі підприємства вразливими до коливань попиту. Крім того, слабка стійкість до зовнішніх викликів і економічної нестабільності країни часто призводять до зупинення діяльності або банкрутства таких суб'єктів господарювання.

Аналіз можливостей демонструє, що мале підприємництво здатне стати катализатором інноваційного розвитку економік країни, оскільки воно відкриває простір для реалізації творчого потенціалу власників і використання незайнятих ринкових ніш. Мобільність діяльності дає змогу швидко перебудовувати бізнес-модель залежно від умов ринку, а також у перспективі вирости до рівня середнього або навіть великого бізнесу. За умов належної державної підтримки, доступу до фінансів та цифровізації управлінських процесів малий бізнес може відігравати значно вагомішу роль у структурі національної економіки.

Разом з тим, зовнішні загрози залишаються серйозними стримувальними чинниками розвитку малого бізнесу. Серед основних ризиків – високий рівень конкуренції адміністративний тиск, складність доступу до фінансових ресурсів, а також залежність від обмеженого кола постачальників. Уразливість малого бізнесу до змін ринкової ситуації призводить до значної частоти банкрутств і зниження інвестиційної привабливості сектора.

У довоєнний період малий бізнес в Україні стикався з низкою проблем, які перешкоджали здійсненню його діяльності та були бар'єрами для подальшого розвитку. З початком війни в Україні малий бізнес стикнувся з додатковими проблемами, спричиненими військовими викликами.

У довоєнний період основні проблеми розвитку малого підприємництва, як зазначає Михайленко Д. Г, включали наступні аспекти:

- бюрократія та корупція, за рахунок складності адміністративних процедур (велика кількість дозволів, звітності) значно ускладнюють процеси здійснення підприємницької діяльності;
- недостатність фінансових ресурсів для розвитку бізнесу через високі вимоги до банківського кредитування, високий рівень відсоткових ставок, обмежений доступ до альтернативних фінансових джерел;
- нестабільність нормативно-правового поля, що створює невизначеність та високий рівень ризику для підприємств;
- податкове навантаження, яке є складним для малого підприємництва;
- нерозвиненість інфраструктури, що значно ускладнює можливості для бізнесу та збільшує витрати на забезпечення діяльності;
- низький рівень підприємницької відповідальності та підтримки ініціатив, що може перешкоджати ефективному веденню малого бізнесу;
- соціально-економічні фактори, які характеризуються низьким рівнем доходів населення, політичною нестабільністю в державі, що впливає на рівень попиту на товари та послуги малого підприємництва [35].

Як зазначають Мірошнік Р. О. та Прокоп'єва У. О. на ефективність функціонування малого бізнесу також впливають п'ять груп основних проблем:

1. Проблеми, що пов'язані із значними фінансовими та матеріальними витратами суб'єктів господарювання малого та середнього бізнесу на етапі започаткування господарської діяльності.

2. Проблеми складності пошуку та залучення кредитних коштів та висока вартість кредитів.

3. Проблеми, пов'язані із своєчасною реалізацією товарів, успішним наданням послуг та ефективним виконанням робіт.

4. Проблеми, що пов'язані із економічною та суспільно-політичною ситуацією в Україні в контексті частих законодавчих змін.

5. Проблеми, що пов'язані з форс-мажорними обставинами, а саме: природні явища: це погодні умови та стихійні лиха: ураган, буря, повінь, снігопади та нагромадження снігу, ожеледь, землетрус, пожежа тощо; обставини соціального характеру: страйки, масові заворушення, бойові дії та терористичні акти, війна, протиправні дії третіх осіб, рейдерство; дії влади: введення надзвичайно стану чи надзвичайної ситуації [34].

Якщо до моменту активізації російської збройної агресії в лютому 2022 р. основним напрямком відкриття ФОП в Україні в розрізі ТОП-5 КВЕД був напрямком комп'ютерного програмування (31,7% від зональної ваги відкритих ФОП за лютий 2022 р.), то станом на червень 2022 р. вага даного напрямку скоротилася майже вдвічі до рівня 15,8% від загального обсягу відкритих ФОП за результатами червня 2022 р.. Це відображає суттєві структурні зміни в національній економіці України після лютого 2022 р.. Натомість суттєво зросла вага відкритих ФОП за КВЕД з напрямків роздрібної та оптової торгівлі – 29,1% і 4,3% відповідно від загального обсягу станом на лютий 2022 р. – проти 38,9% і 10,7% відповідно станом на червень 2022 р.. Також в розрізі ТОП-5 КВЕД за новими ФОП помітно впала вага відкритих ФОП за напрямком індивідуальних послуг – 7,3% за лютий 2022 р. проти 4,9% за червень 2022 р., що в цілому відображає структурні зміни в українській економіці в розрізі бізнес-діяльності та зайнятості в силу впливу соціально-економічної кризи та активізації військових дій [37].

До зазначених вище проблем також слід додати наступні (табл. 2.8):

Таблиця 2.8

Проблеми розвитку малого бізнесу до війни в Україні (до 2022 р.)

Назва проблеми	Сутність
Корупція та слабкий правовий захист власності, судова система	високий рівень корупції; часті перевірки малого бізнесу; недостатня захищеність прав власності; недовіра до судової системи
Обмежений доступ до фінансування	високі ставки кредитів; складність отримання кредитів малими підприємствами; бюрократичні бар'єри
Обмеженість державної підтримки	недостатня підтримка з боку держави; обмеженість податкових пільг; складність з отриманням грантів та міжнародного фінансування
Низька продуктивність, обмежене виробництво з доданою вартістю, висока залежність від традиційних секторів економіки	малий бізнес краще розвивається в секторах економіки з низькою технологічністю та більш розвинений в торгівлі, послугах та сільському господарстві; низький рівень цифровізації малого бізнесу
Регуляторна та податкова складність	велика кількість регулювання малого бізнесу з боку держави; проблеми з поверненням ПДВ; високе податкове навантаження; нестабільність податкового законодавства
Макроекономічні проблеми	часті коливання курсу національної валюти; високий рівень інфляції; високі ціни на енергоносії; нерозвинена інфраструктура в регіонах
Дефіцит кадрів	Дефіцит висококваліфікованих фахівців; Міграція кадрів закордон

Джерело: узагальнено автором

Війна в Україні завдала значних руйнувань та збитків діяльності малого бізнесу в Україні. У 2022 році за загальними підрахунками втрати малого та середнього бізнесу в Україні склали понад 83 млрд доларів США, близько 10 мільйонів українців переїхали, при чому частина з них стала ВПО, а більшість виїхала за кордон [55]. Однак, у 2023 році велика кількість малих підприємств повернулась на ринок, повернулась і значна частина робочих кадрів. Якщо протягом 2022 року малий бізнес працював у режимі виживання, не маючи змоги планувати роботу навіть на місць вперед, то зараз компанії

прилаштувались до нових умов і складають повноцінні 2-3 річні плани розвитку [55].

За аналітичними даними компанії FinStream на початок осені 2023 року в Україні працюють понад 2 мільйони ФОПів, більшість з яких було зареєстровано протягом поточного року [55]. В середньому протягом місяця реєструється близько 25000 нових бізнес-компаній, а закривається близько 17 тисяч. Найвищий рівень зростання малого бізнесу продемонстрували підприємства IT-сектору, які не закрили жодного проєкту та отримали додаткові інвестиції та мали великий попит на українському і міжнародному ринках [55].

Найголовнішими проблемами розвитку малого бізнесу в умовах війни в Україні, які визначено за даними опитування «Ведення бізнесу в воєнній Україні», проведеного Американською торгівельною палатою в Україні та компанією CitiУкраїна, є:

- ракетні атаки на бізнес-активи і об'єкти критичної інфраструктури;
- здоров'я і психічний стан робітників;
- зниження економічної і споживчої активності;
- доступ до електроенергії, водо- та теплопостачання, мобільного зв'язку;
- залучення і збереження топ-кадрів;
- проблеми із транспортом і логістикою [55].

За результатами опитання було з'ясовано, що:

- 84% компаній-членів Американської торгівельної палати в Україні повністю функціонують після 1,5 року повномасштабної війни росії в Україні;
- 16% продовжують працювати частково [67].

Серед основних викликів ведення малого бізнесу протягом наступних шести місяців респонденти визначили наступні виклики:

1. Безпека та захист співробітників – 91% опитаних.
2. Ракетні атаки росії на критичну інфраструктуру та бізнес-активи – 66% опитаних.
3. Здоров'я та психічний стан співробітників – 65% опитаних.

4. Економічна та споживча рецесія – 45% опитаних.

5. Доступ до електроенергії, водопостачання, мобільного зв'язку або теплопостачання 44% опитаних [67].

До зазначених основних викликів ведення малого бізнесу в умовах війни в Україні слід додати наступні (табл. 2.9):

Таблиця 2.9

Проблеми розвитку малого бізнесу з початком війни (після 2022 р.)

Проблеми малого бізнесу з початком війни (після 2022 р.)	
Руйнування майна та інфраструктури	знищення виробничих потужностей, складів, магазинів, енергетичних об'єктів малих підприємств; проблеми з логістикою, транспортом, доступом до ринків збуту, особливо для малих підприємств, що опинилися в зоні бойових дій; скорочення/призупинення обсягів виробництва або надання послуг
Зниження попиту та купівельної спроможності населення	споживачі скорочують витрати через війну, невизначеність, втрату доходів, переміщення;
Фінансові проблеми	високий рівень витрат; зменшення рівня доходів; обмеження доступу до капіталу; дефіцит резервів та обмеження можливостей в отриманні кредитів, грантів та субсидій
Вимушена релокація підприємств, зміна бізнес-моделі	деякі підприємства вимушені переїхати з зони бойових дій або окупованих територій в безпечні райони або закордон; переорієнтація виробництва на потреби оборони та гуманітарні замовлення
Кадрові проблеми, міграція та мобілізація	втрата робочої сили через міграцію або мобілізацію; виїзд великої кількості висококваліфікованих фахівців закордон або призупинила роботу, що особливо ускладнює роботу малих підприємств в секторах, що потребують спеціалізації.
Енергетичні проблеми та залежність від забезпечення базових послуг	часті перебої з електроенергією, знищення енергетичної інфраструктури, проблеми з опаленням, тепло- та енергопостачанням
Високий рівень невизначеності. Неможливість здійснення стратегічного планування	неможливість довгострокового планування, ризики змін у законодавстві, регулюванні малого бізнесу, окупації або втрати територій, відновлення або втрати доступу до ринків збуту; малі підприємства працюють в «режимі консервації» - мінімальні операційні витрати, базове підтримання активності діяльності
Проблеми з забезпеченням матеріалами, постачанням, логістикою	збої у внутрішніх та закордонних ланцюгах постачання; зростання витрат на транспортування, зберігання, доставку.

Джерело: сформовано автором

Порівняння основних показників функціонування малого бізнесу до війни та в умовах війни в Україні узагальнено в табл. 2.10.

Таблиця 2.10

Порівняння основних показників функціонування малого бізнесу до війни
(до 2022 р.) та в умовах війни в Україні

Показник діяльності малого бізнесу	Значення
Частка малого бізнесу в економіці до війни (до 2022 р.)	Малі та середні підприємства є основою економіки України, складаючи 99,9% усіх підприємств, забезпечуючи 81,6% загальної кількості робочих місць у бізнесі та генеруючи 70,2% доданої вартості, що перевищує рівні Східного партнерства (СП) та ЄС. залишаються зосередженими в секторах з низькою доданою вартістю, причому близько 40% з них працюють в оптовій та роздрібній торгівлі, незважаючи на скорочення в останні роки [70]
Зниження активності малого бізнесу після війни (з 2022 р.)	Дослідження, проведене ЄБРР, показує, що більшість опитаних малих та середніх підприємств в Україні стабілізували свою діяльність майже через рік після російського вторгнення, продемонструвавши стійкість, незважаючи на руйнівний вплив на економіку. 57 % зі 166 опитаних малих підприємств зберегли свою довоєнну діяльність, 6 % призупинили свою діяльність, а 37 % продовжували працювати, але скоротили обсяги виробництва [69]
Обсяги втрат малого бізнесу у грошовому вимірі	За даними опитування, проведеного Європейською бізнес-асоціацією (ЄБА) серед малих та середніх підприємств – учасників проєкту «Unlimit Ukraine», збитки, яких зазнав малий та середній бізнес внаслідок війни, значно зросли. Так, 27% малих підприємств, опитаних Європейською бізнес-асоціацією, оцінюють свої збитки до 10 тисяч доларів, 8% – у діапазоні 10-50 тисяч, ще 13% – у діапазоні 50-100 тисяч, а 20% – понад 100 тисяч. Лише 5% підприємств не мають збитків [72]. 22% опитаних підприємств мають пошкодження майна чи активів безпосередньо внаслідок бойових дій. З них 23% наразі перебувають на стадії усунення збитків, а 11% звернулися до правоохоронних органів для їх усунення. 63% не вжили жодних дій, спрямованих на усунення або компенсацію збитків внаслідок бойових дій. Водночас 14 компаній повідомляють, що мають офіси чи заводи на окупованих територіях [72]. 28% малих підприємств повністю відновили свою роботу, 37% – частково, а 16% малих і середніх підприємств досі не працюють. Серед підприємств, що простоюють, 12% планують знову відкритися, а 4% можуть незабаром закритися [72].
Фінансова стабільність малих підприємств	Малі підприємства мають мінімальну фінансову стабільність. 27% опитаних малих підприємств визначають, що їхніх фінансових резервів вистачить на кілька місяців. Ще 11% опитаних мають резерви на один місяць, а інші 20% – на півроку. Лише 6% опитаних мають достатньо фінансових резервів на рік або більше. Кількість малих підприємств, які вичерпали свої резерви становить 32% [72].

Рівень спроможності малих підприємств щодо оплати праці	Спроможність малих і середніх підприємств виплачувати заробітну плату дещо покращилася, але компанії почали частіше вдаватися до звільнень. Кількість компаній, змушених звільняти працівників, зросла у півтора рази – з 12% до 18%. Водночас зросла кількість компаній, які виплачують заробітну плату в повному обсязі – з 23% до 34%. Ще 25% підприємств дещо скоротили свої виплати, і лише 15% наразі не можуть виплатити заробітну плату своїм працівникам [72].
Частка малих підприємств, що зупиняли /припиняли діяльність повністю або частково	64% малих і середніх підприємств тимчасово призупинили або закрили свою діяльність з початку війни [70].
Відсоток підприємств малого бізнесу, які повернулися до роботи після зупинки	Хоча 84% призупинених компаній змогли відновити роботу протягом шести місяців, то постійні атаки на критичну інфраструктуру, дефіцит електроенергії та відключення електроенергії все ще перешкоджають економічному відновленню малих і середніх підприємств [70].

Джерело: узагальнено автором за [69,70,72]

За узагальненою самооцінкою власників та CEO, загальні втрати малого бізнесу за період війни сягнули 85 млрд. доларів США (не враховуючи недоотриманих прибутків) [2, 60].

Скорочення обсягів роботи привели до скорочення працівників на підприємствах малого бізнесу, а саме:

- 20% персоналу були відправлені у відпустку;
- 27% працює на умовах скорочення заробітної плати;
- 20% було скорочено (понад 1 млн. осіб).

За даними опитування, проведеного Міжнародною організацією з міграції, станом на кінець 2022 року кількість внутрішньо переміщених осіб становить 6,9 млн. чоловік, з яких:

- не отримують доходу – 44% опитаних;
- отримують заробітну плату після переміщення – 30% опитаних;
- отримують лише державну допомогу – 44% опитаних [1,61].

Внаслідок війни малі підприємства змінили підходи до роботи своїх працівників, впровадивши:

1. Можливість віддаленої роботи та/або гнучкий графік – 93% опитаних.

2. Додаткову фінансову підтримку – 67% опитаних.

3. Програми психічного здоров'я і благополуччя – 57% опитаних [84% компаній повністю функціонують після 1,5 року].

Не зважаючи на значні проблеми ведення малого бізнесу в умовах війни в Україні, 72% представників опитаних підприємств дають оптимістичний прогноз щодо фінансового стану своїх компаній на кінець 2023 року [67], зазначивши що:

– підприємство досягне запланованих фінансових результатів – 45% опитаних;

– підприємство досягне більше, ніж було заплановано – 27%;

– підприємство не зможе досягти запланованих фінансових результатів – 22%.

За прогнозом в успішності для ведення малого бізнесу в Україні у наступні роки визначено:

– досить впевнені у відновленні економіки України в 2024 році – 78% опитаних;

– дещо впевнені – 59%;

– впевнені – 19%;

– висловили сумніви щодо економічного відновлення наступного року – 22%.

За результатами опитання підприємств, членів Американської торговельної палати в Україні щодо бачення подальшого прогнозу розвитку малого бізнесу та інвестування в Україні, визначено, що:

– налаштовані оптимістично – 35% опитаних;

– налаштовані нейтрально – 46% опитаних;

– налаштовані песимістично – 16% опитаних [67].

Отже, малий бізнес в Україні має потужний потенціал розвитку, за умови усунення системних бар'єрів, удосконалення фінансово-кредитних механізмів

підтримки, зменшення регуляторного тиску з боку державних органів та формування сприятливого бізнес-клімату. Важливим завданням є створення ефективної інфраструктури підтримки малого бізнесу – бізнес-інкубаторів, кластерів, програм мікро фінансування та цифрових платформ взаємодії підприємців. Реалізація цих напрямків сприятиме підвищенню конкурентоспроможності малого бізнесу, його стійкості до кризових явищ та перетворенню цього сектора економіки на один із ключових драйверів економічного зростання України.

2.3. Інституційно-правове середовище функціонування малого бізнесу в Україні

Під інституційно-правовими умовами загалом розуміють сукупність інституційних механізмів (органів, установ, процедур) та правових норм, які регулюють певну сферу суспільних відносин. Інституції – це державні, міжнародні або приватні установи (міністерства, агенції, фонди), які займаються підтримкою підприємництва через надання грантів, або ж окремі їх програми. Правові норми – це нормативно-правові акти, угоди та регуляції, які встановлюють порядок отримання грантів, правила їх використання та звітності [27].

Інституційно-правове середовище функціонування малого бізнесу в Україні складається з нормативно-правових актів, державних програм, а також інституцій, які регулюють та підтримують його розвиток. Ключовими елементами інституційно-правового середовища України є законодавство, що визначає правила створення та ведення малого бізнесу, державні програми підтримки, які спрямовані на створення сприятливих умов для підприємців та інституції, що забезпечують виконання цих програм.

Стан інституційного середовища підприємництва в Україні сьогодні характеризується багатьма проблемами, котрі мають деструктивний характер:

1. Недосконалість та неоднозначність нормативно-правового забезпечення розвитку і регулювання діяльності малого бізнесу; наявність суперечливих норм, котрі не дають чіткого визначення; невиваженість ряду законодавчих обмежень; низький рівень виконання законодавчих актів і відсутність дисциплінарної відповідальності за порушення.

2. Невиконання відповідними інституціями покладених на них функцій щодо підтримки та захисту інтересів малого бізнесу; відсутність належної державної фінансової підтримки об'єктів інфраструктури, що призводить до перетворення їх на комерційні організації.

3. Низький освітній рівень в сфері підприємництва, що зумовлений недостатністю «реальних знань», придатних для практичного застосування, а також сформований стереотип «нереальності чесно займатись бізнесом».

4. Суспільні явища як «хабарництво», «корупція», «тіньова діяльність» призводять до низької якості роботи формальних та неформальних інституцій підтримки малого бізнесу в Україні [38].

Інституційно-правове середовище малого бізнесу в Україні складається з:

1. Базових законів, що визначають статус, принципи державної політики та порядок підтримки малого бізнесу.

2. Податково-бюджетних норм, які регулюються Податковим кодексом України і визначають систему оподаткування малого бізнесу, включно зі спрощеною системою для ФОП та мікро підприємств.

3. Правил реєстрації й ліцензування, що регламентують процедури створення малого бізнесу та ведення діяльності (державна реєстрація, видача дозволів та ліцензій).

4. Конкурентне антимонопольне законодавство, яке визначає правила та регулює державні закупівлі, доступ до публічних замовлень.

5. Норм щодо державної допомоги та програм підтримки малого бізнесу (фінансова підтримка, гранти, програми навчання) [18].

Стимулювання розвитку малого підприємництва є одним з визначальних пріоритетів державної політики в умовах протидії ризикам загострення

економічної депресії. У даному напрямі прийняті і реалізуються закони України «Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні», «Про Національну програму сприяння розвитку малого підприємництва в Україні», «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців щодо спрощення реєстрації осіб як платників податків», розпорядження Кабінету Міністрів України «Про затвердження плану заходів з виконання у 2013 році Національної програми сприяння розвитку малого підприємництва в Україні», «Про схвалення Концепції Загальнодержавної програми розвитку малого і середнього підприємництва на 2014-2024 роки», «Про утворення територіальних органів Державної служби з питань регуляторної політики та розвитку підприємства», регіональні та місцеві програми підтримки малого і середнього підприємництва тощо [66].

Узагальнимо переваги та недоліки законодавчого забезпечення щодо функціонування та розвитку малого бізнесу в Україні (табл. 2.11).

Таблиця 2.11

Переваги та недоліки законодавчого забезпечення щодо функціонування та розвитку малого бізнесу в Україні

№ з/п	Назва законодавчого акту	Короткий опис	Переваги	Недоліки/ризики
1	2	3	4	5
1.	Закон України «Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні» (2012, №4618-VI, ред. на 2024–2025 рр.) [18]	Визначає правові засади державної політики щодо малого бізнесу, інструменти підтримки (фонди, програми), класифікацію суб'єктів малого бізнесу, органи, які відповідають за підтримку	Системний підхід до політики підтримки малого бізнесу; правова основа для програм/грантів; визначає повноваження органів підтримки	Частина положень потребує практичної реалізації (адміністрування програм); з часом потребує оновлення під нові реалії (цифровізація, воєнні виклики)
2.	Податковий кодекс України (2010, №2755-VI, ред. 2025) [44]	Визначає систему податків і зборів, правила для застосування спрощеної системи оподаткування (ФОП), податкові пільги та обмеження	Наявність спрощеної системи робить діяльність малих підприємств більш ефективною	складна інтерпретація окремих норм законодавчих актів

Продовження таблиці 2.11

1	2	3	4	5
3.	Закон України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань» (2003, №755-IV) [19]	Регламентує процедуру реєстрації ФОП і юридичних осіб, єдиний державний реєстр, права власності	Спрощення перевірок, є прозорість; можливість онлайн-реєстрації бізнесу через цифрові сервіси.	Наявні адміністративні бар'єри / випадки затримок, іноді лише формальні
4.	Закон України «Про ліцензування видів господарської діяльності» (2015, №222-VIII, ред. 2025) [20]	Визначає перелік видів діяльності, що підлягають ліцензуванню, порядок видачі та припинення ліцензій.	Нормативна визначеність: бізнес знає, які види вимагають ліцензій є механізми контролю якості виробництва та послуг	Ліцензування ускладнює вхід на ринок для малих підприємств; ризик надмірної бюрократії там, де її можна зменшити.
5.	Закон України «Про публічні закупівлі» (2015, №922-VIII, ред. 2024–2025) [21]	Регулює порядок закупівель державними і комунальними замовниками (ProZorro), правила конкуренції під час тендерів.	Прозорі електронні закупівлі відкривають доступ малому бізнесу до ринку публічних контрактів; підвищення конкуренції і зниження корупційних ризиків	Адміністративна складність тендерної участі; вимоги до відповідності (гарантії, сертифікації) можуть бути бар'єром; конкуренція з великими гравцями.
6.	Закон України «Про державну допомогу суб'єктам господарювання» (2014, №1555-VII, ред. 2024) [22]	Встановлює правила надання державної допомоги бізнесу, ліміти «незначної державної допомоги», моніторинг та контроль допустимості допомоги	Дає правову базу для програм підтримки, узгоджених із вимогами конкуренції; дозволяє адресні заходи підтримки	Ускладнює надання допомоги через необхідність узгоджень і моніторингу; обмеження за сумами
7.	Закон України «Про захист економічної конкуренції» (2001, №2210-III, ред. 2024) [23]	Регулює анти конкурентні практики, контроль концентрацій; інструменти АМКУ щодо захисту конкуренції.	Захищає малий бізнес від монопольних зловживань; створює інструменти для блокування недобросовісних практик.	Тривалі процедури розгляду справ; необхідність юридичного супроводу для складних справ.

Джерело: узагальнено автором за [18,19,20,21,22,23,44]

На основі даних табл. 2.3 можна зробити висновок, що:

1. Нормативно-правова база діяльності малих підприємств в Україні є досить розгалуженою, базовий каркас якої становить Господарський кодекс, Податковий кодекс, державна реєстрація, ліцензування, державна допомога, публічні закупівлі, захист від недобросовісної конкуренції, що створює можливості для легалізації, підтримки та доступу малих підприємств на ринки збуту.

2. На практиці в діяльності малі підприємства стикаються з частими змінами в податковому та адміністративному полі, долають адміністративні бар'єри при отриманні дозволів та ліцензій, а також складність в участі в тендерах для малих підприємств через систему ProZorro.

3. Для підвищення ефективності діяльності малим підприємствам можна використовувати електронні сервіси (електронна реєстрація бізнесу, система ProZorro), консультуватися з податковими та юридичними радниками при виборі системи оподаткування, відстежувати програми підтримки малого бізнесу, що започатковані Мінекономіки та місцевими адміністраціями, готуватися до вимог тендерів.

Сучасні зміни в законодавчій сфері України визначили новий формат функціонування малого бізнесу. Такий крок пов'язаний, в першу чергу, з необхідністю уніфікації вітчизняного та європейського законодавства. Незважаючи на законодавчі зміни, розвиток малого бізнесу в Україні та ЄС має суттєві відмінності. В першу чергу, це пов'язано з регулюючою роллю держави [26].

Висновки до розділу 2.

Проведений аналіз дозволяє зробити низку узагальнених висновків щодо динаміки, структури, стану, проблем та тенденцій розвитку малого бізнесу в Україні за період 2019-2023 р.р.

Упродовж 2019-2021 рр. спостерігалось поступове зростання кількості малих підприємств, що свідчить про позитивну тенденцію розвитку

підприємницького сектору. Проте у 2022 р. внаслідок початку повномасштабної війни кількість діючих суб'єктів малого бізнесу різко скоротилася на понад 11%. Вже у 2023 р. відбулося певне відновлення ділової активності, однак загальна кількість малих підприємств залишилася нижчою, ніж у 2019 р., що свідчить про тривалі наслідки кризових явищ.

Малі підприємства стабільно становлять понад 94-95% усіх суб'єктів господарювання в Україні, що підтверджує їх домінуючу роль у структурі національної економіки. Водночас, у період 2022 р. спостерігалось скорочення не лише малих, але й середніх підприємств, що зумовило загальне зниження підприємницької активності.

Кількість працівників, зайнятих у малому бізнесі, у 2019-2021 рр. залишалася відносно стабільною, але у 2022 р. зменшилася на майже 18% через військові дії, релокацію підприємств і скорочення виробництва. У 2023 р. простежується позитивна тенденція до часткового відновлення зайнятості, що свідчить про поступове пожвавлення бізнес-активності.

Малий бізнес в Україні залишається переважно орієнтованим на торгівлю та сферу послуг, які забезпечують понад третину всіх робочих місць і генерують близько чверті доданої вартості. Частка промисловості, сільського господарства та будівництва є відносно нижчою, що свідчить про низьку технологічність і недостатню диверсифікацію сектору.

До 2021 р. обсяги виробленої та реалізованої продукції малого бізнесу демонстрували стійке зростання. У 2022 р. Відбулося різке падіння, за якого понад третина обсягів виробництва та більше половини реалізації було втрачено через воєнні дії. У 2023 р. Спостерігається поступове відновлення, однак рівень показників ще не досяг довоєнного періоду.

До початку війни ключовими проблемами залишалися: корупція, надмірна бюрократія, складність доступу до фінансування, нестабільність податкового та правового середовища, дефіцит кадрів та низький рівень цифровізації. З 2022 р. до цих чинників додалися руйнування виробничих потужностей, втрата ринків

збуту, порушення логістики, дефіцит капіталу та релокація бізнесу. Це призвело до значного скорочення підприємницької активності в окремих регіонах.

Результати SWOT-аналізу показують, що попри високий рівень гнучкості, мобільності та інноваційного потенціалу, малий бізнес залишається вразливим до зовнішніх шоків і має обмежені можливості фінансування та масштабування. Основні зовнішні загрози пов'язані з воєнними ризиками, економічною нестабільністю, конкуренцією та адміністративним тиском.

Малий бізнес продемонстрував високу стійкість і здатність до адаптації навіть у кризових умовах. Після суттєвого спаду у 2022 р. спостерігається поступове відновлення підприємницької активності, зростання виробництва та зайнятості у 2023 р. Це свідчить про потенціал малого бізнесу як ключового чинника економічного відновлення України у післявоєнний період.

Отже, малий бізнес залишається одним із найважливіших секторів національної економіки, що забезпечує зайнятість, інновації та розвиток внутрішнього ринку. Його подальше відродження потребує посилення державної підтримки, удосконалення правового середовища, доступу до фінансів, стимулювання інвестицій та цифрової трансформації.

РОЗДІЛ 3.

ПЕРСПЕКТИВИ АДАПТАЦІЇ ЗАРУБІЖНОГО ДОСВІДУ ДЛЯ РОЗВИТКУ МАЛОГО БІЗНЕСУ В УКРАЇНІ

3.1. Аналіз зарубіжного досвіду розвитку малого бізнесу (на прикладі розвинених країн)

Малі та середні підприємства формують основу економіки Європи, де майже дві третини працівників у ЄС працюють на малих підприємствах, виробляючи понад половину всієї доданої вартості в європейській економіці [30]. Згідно з визначенням Європейської комісії, малі підприємства – це підприємства з кількістю працівників менше 250 осіб та річним оборотом менше 50 млн євро або загальним балансом менше 43 млн євро [78].

Підприємства до 250 працівників становлять близько 99,8% всіх підприємств у нефінансовому секторі [78]. Однак, хоча підприємства малого бізнесу в ЄС складають більшу частину всіх підприємств, що працюють в економіці, їх частка у створенні доданої вартості нижча, ніж у великих підприємств.

В ЄС в залежності від розміру підприємства малого бізнесу поділяються на:

- мікропідприємства, які мають від нуля до дев'яти працівників;
- малі підприємства, які мають від 10 до 49 працівників;
- середні підприємства, які мають від 50 до 249 працівників.

Що стосується кількості підприємств, переважна більшість підприємств малого бізнесу належить до категорії найменшого розміру, причому на мікропідприємства припадає 24,46 мільйона з 26,1 мільйона МСП у Європейському Союзі [30].

Малі підприємства в ЄС становлять 94%, дають 50% робочих місць та генерують 35% доданої вартості [31].

У 2019 році в ЄС працювало 23,1 млн суб'єктів малого бізнесу в нефінансовій сфері [75]. За цей же період підприємства малого бізнесу, що працюють в нефінансовій сфері забезпечили робочими місцями 84,7 млн працівників та виробили продукції на 587 млрд євро [75]. У 2021 році їх кількість зросла до 30,9 суб'єктів малого бізнесу [75], які забезпечили робочими місцями понад 100,5 млн працівників, виробивши продукції на суму 4930 млрд євро [75].

У 2023-2024 році кількість малих підприємств в ЄС коливалася в межах 25,8-26,1 млн [77]. Серед зазначеної кількості малих підприємств в ЄС більшу частку становлять мікро підприємства, в яких кількість працюючих становить до 9 осіб.

Станом на 2024 рік кількість зайнятих працівників на малих підприємствах в ЄС становила 89,44 млн осіб, які виробили продукції на суму 5040 млрд євро.

Показники діяльності малого бізнесу в ЄС за 2022 р. представлені в табл. 3.1.

Таблиця 3.1

Показники діяльності малого бізнесу в ЄС за 2022 р.

Показник	Всього	Кількість підприємств			
		Мікро (менше 10 працівників)		Малі (10-49 працівників)	
		тис. чол	%	тис. чол	%
Кількість підприємств у 2022 р.	31 998 000	30 11 9000	94,1	1 513 000	4,7
Кількість зайнятих осіб у 2022 р.	159 908 000	48 498 000	30,3	30 278 000	18,9
Додана вартість, млн євро	9 393	1 807,7	19,2	1 513	16,1

Джерело: складено автором за [31, 75]

Хоча Німеччина має найбільшу економіку в ЄС, вона посідає лише четверте місце за кількістю малих і середніх підприємств після Італії, Франції та Іспанії, і має порівнянну кількість малих і середніх підприємств зі своїм набагато меншим сусідом Польщею. Це пов'язано з тим, що в цих країнах було

більше мікропідприємств – 3,69 мільйона, 3,27 мільйона та 2,27 мільйона відповідно. Однак у Німеччині було набагато більше малих і середніх підприємств – 357,92 та 53,82 відповідно.

Таблиця 3.2.

Розподіл малих підприємств у провідних країнах Є

Країна	Підприємства, млн одиниць		
	Мікро	Малі	Середні
Франція	4 298 859	591 497	312 331
Італія	4 200 000	0,5	0,05
Іспанія	3 400 000	0,25	0,06
Польща	2 100 000	0,20	0,04
Україна	1 650 000	0,12	0,02

Джерело: складено автором за [73, 769, 81]

У 2024 р. в ЄС в цілому на малих і середніх підприємствах було зайнято приблизно 89,44 мільйона осіб, а їх сукупна додана вартість становила 5,04 трильйона євро. Серед мікро- та малих підприємств найпоширенішим галуззю промисловості був сектор оптової та роздрібної торгівлі, тоді як виробництво було найпоширенішим галуззю промисловості серед середніх підприємств [31,75].

У 2020-2021 р.р. пандемія COVID-19 сильно вплинула на малі та мікропідприємства ЄС, особливо в секторах, які залежать від фізичного контакту з клієнтами (торгівля, харчування, послуги). Починаючи з 2022 року малі підприємства ЄС стикнулися з енергетичною кризою, що вплинуло на зростання витрат на енергоносії, матеріали, логістику та ускладнило ведення бізнесу, особливо для малих підприємств, які мають менше запасу фінансової стійкості. Багато малих підприємств зазначають значними перешкодами для розвитку бізнесу підвищення рівня податків, адміністративних витрат, затримки платежів. Все більше малих підприємств в ЄС залучаються до екологічних практики, впровадження сталого розвитку, використання нових технологій. Станом на 2023 рік частка малих підприємств, що використовують хмарні сервіси (cloud computing) становить 43%, що працюють з аналізом великих даних (big data) – близько 10% [77].

У 2023 році зафіксовано зростання кількості малих підприємств на 2,3%, але одночасно відбулося зростання на 13% рівня банкрутств малих підприємств [71].

Тенденції змін основних показників розвитку малого бізнесу в ЄС за період 2019-2024 р.р. наведено в табл. 3.3.

Таблиця 3.3

Показники розвитку малого бізнесу в ЄС за період 2019-2024 р.р.

Показник	Роки			Відхилення 2019/2024	
	2019	2021	2024	абсол	%
Загальна чисельність малих підприємств в ЄС, млн одиниць	23,1	30,0	26,1	+3,0	+12,9
Зайнятість на малих підприємствах, млн осіб	84,7	100,5	89,0	+4,3	+5,1
Прибутковість малих підприємств, млрд грн	3 587,0	4 930,0	5 040	1343	+37,44

Джерело: складено автором за [77].

Проведемо аналіз досвіду функціонування малого бізнесу на прикладі провідних країн ЄС.

ПОЛЬЩА.

Розглянемо основні особливості роботи малого бізнесу в Польщі. Польща є однією з найрозвиненіших країн ЄС, у якій малий бізнес активно розвивається, сприяючи підвищенню рівня зайнятості населення та наповнення державного бюджету.

У Польщі до малих підприємств, згідно з законодавством, відносяться підприємства у яких зайнято до 69 найманих осіб та середньорічним рівнем доходу до 7 млн євро на рік. До середніх підприємств – підприємства у яких зайнято до 250 найманих осіб та середньорічним рівнем доходу до 40 млн євро. Зазначені види підприємств у Польщі формують 98% від числа зареєстрованих юридичних осіб, забезпечуючи при цьому половину ВВП країни [40]. У Польщі в секторі малого бізнесу зайнято понад 70% населення країни. Серед найпоширеніших видів діяльності для малих підприємств є продаж та ремонт

автотранспорту, будівництво, роздрібна торгівля, фінансова та страхова сфери [40].

Сучасна Польща є зразком для інших постсоціалістичних країн, зокрема, і в частині розвитку малого та середнього підприємництва. Зареєстрованими у Польщі є близько 3,8 млн. підприємств, з яких більше 99% складають малі та середні підприємства, що продукують понад 70% ВВП країни. Великі ж фірми складають лише 0,14% від всіх зареєстрованих [50].

ІСПАНІЯ.

Розглянемо основні особливості роботи малого бізнесу в Іспанії. Іспанські малі та середні підприємства є малими та нестабільними, і вони відновлюють свою економіку (принаймні на папері). Згідно з 14-м щорічним звітом CESGAR про фінансування малого та середнього бізнесу в Іспанії, у країна зараз налічується 3,5 млн малих та середніх підприємств, що становлять 99% від загальної кількості підприємств [76]. Однак, 95,4% малих підприємств в Іспанії налічують до 10 працівників, а понад половина з них є фрілансерами або підприємствами, що мають у складі 1 особу.

Переважає частка малих підприємств в Іспанії зосереджена у секторі послуг – близько 76% від їх загальної кількості. У 2024 році в сфері бізнес-послуг було створено понад 20000 нових малих компаній, тоді як у традиційних галузях, зокрема торгівлі та промисловості, спостерігається скорочення їх кількості. [76].

Малі та середні підприємства Іспанії здебільшого орієнтуються на внутрішній ринок. У 2024 році лише 9,1% таких компаній здійснювали експорт продукції, тоді як у 2023 році цей показник дорівнював 9,7%. Крім того, частка товарів, яку вони постачають за кордон, становить лише від 1 до 20% від загального обсягу виробництва [76].

Упродовж 2016-2024 років спостерігається зниження частки малих підприємств, що здійснюють діяльність у сфері досліджень і розробок з 20,1% у 2016 році до 11,3% у 2024-му, попри тимчасове зростання цього показника у 2023 році. Водночас за вказаний період скоротився рівень заборгованості малих

підприємств, однак фінансові витрати зросли. У 2024 році 21% малих і середніх компаній покращили свої фінансові результати та баланс, а частка малих підприємств, які зазнали зниження доходів, зменшилася до 2,2% [76].

Малі підприємства в Іспанії демонструють високий рівень інноваційності. У 2024 році іспанські стартапи залучили 3,1 млрд євро інвестицій, що на 36% більше порівняно з попереднім роком. Середній обсяг фінансування наблизився до 10 млн євро. Серед найбільших отримувачів інвестицій компанії SeQura (410 млн євро), Zunder (225 млн євро) та Voopos (162 млн євро). Попри зростання обсягів інвестування, рівень прибутковості малих підприємств залишається низьким. Хоча їхні доходи поступово збільшуються, витрати, зокрема на оплату праці, електроенергію та матеріали також невпинно зростають, що спричиняє скорочення рентабельності в багатьох галузях економіки Іспанії [76]. Однак, у 2025 році понад 43% малих підприємств Іспанії очікують зростання прибутковості, порівняно з 37,7% у 2024 році. Лише 12,4% малих підприємств Іспанії очікують падіння продажів у 2025 році порівняно з 19,2% у 2024 році [76].

Уряд Іспанії здійснює активну підтримку інноваційного середовища малого й середнього бізнесу, зокрема через реалізацію Закону про стартапи, трирічної ініціативи «Іспанська стартап-підприємницька нація», а також нової програми Acelera Startups, яку впроваджує бізнес-школа EOI, як державний навчальний заклад під управлінням Міністерства промисловості, енергетики та туризму Іспанії [76].

ЧЕХІЯ.

Розглянемо основні особливості роботи малого бізнесу в Чехії, а також ключові переваги й виклики.

Найпоширеніші форми підприємницької діяльності у Чехії:

- Živnostník (OSVČ) – фізична особа-підприємець. Найпростішими формами для малого бізнесу є фрілансери, ремісники, консультанти, майстри, малі магазини тощо;

– Společnost s ručením omezeným (s.r.o.) – аналог українського ТОВ. Мінімальний статутний капітал 1 крона, що робить створення юридичної особи дуже доступним.

Податкові умови роботи малого бізнесу в Чехії визначаються:

Податок на прибуток компаній (s.r.o.) становить 21%.

Для фізичних осіб-підприємців:

- податок на доходи фізосіб – 15% (до певного ліміту) та 23% (для вищих доходів);
- соціальні та медичні внески є обов'язковими і становлять приблизно 45% від прибутку (але можуть бути спрощені режими оподаткування).
- існує спрощений податковий режим (paušální daň) за якого фіксований введено щомісячний платіж (для дрібного бізнесу без бухгалтерії).
- ставка податку на додану вартість становить 21%, але він може бути зниженим за певних умов до 10-12%.

Можлива реєстрація нового малого бізнесу онлайн через портал živnostenského úřadu. Система jedno kontaktní místo (єдине контактне місце) дозволяє оформити більшість документів у одному офісі. Після реєстрації підприємець отримує IČO (ідентифікаційний номер компанії).

В Чехії здійснюється підтримка малого бізнесу через доступні гранти Є і державні програми (через CzechInvest, API, MPO ČR). Є пільгові кредити, субсидії на інновації, зелені технології, цифровізацію. Місцеві муніципалітети часто підтримують startup-інкубатори та коворкінги.

Основними викликами ведення малого бізнесу в Чехії є:

1. Високі соціальні внески для підприємців-одиначок.
2. Дефіцит робочої сили у багатьох галузях.
3. Бюрократія при звітності малих підприємств як платників ПДВ.
4. Конкуренція на ринку послуг та у великих містах (особливо в Празі).

Перевагами ведення малого бізнесу в Чехії є:

1. Просте відкриття бізнесу (можна за 1-3 дні).
2. Низькі стартові витрати.
3. Прозора податкова система.
4. Підприємницька культура та державна підтримка.
5. Зручна логістика для експорту продукції до країн ЄС.

У країнах Європейського Союзу від 30% до 60% малих і середніх підприємств проявляють інноваційну активність, причому більшість із них працюють у виробничій сфері, а не в секторі послуг. Це свідчить про те, що інноваційні МСП переважно зосереджені в галузях, де необхідні технологічні розробки та нововведення.

У Німеччині компанії з річним оборотом до 2 млн євро сплачують лише половину суми податку, яку мають сплачувати інші фірми, а також користуються вигідними умовами амортизації. Такі податкові стимули є ключовим джерелом фінансування інноваційних ініціатив у малому бізнесі.

В Австрії діє Агентство з підтримки наукових досліджень, яке реалізує програми сприяння малим високотехнологічним компаніям.

У Данії запроваджена система винагород за ризик та державного страхування інвестицій у стартапи, що впроваджують інновації.

У Норвегії функціонує державний фонд, який компенсує ризики інвесторів, що підтримують інноваційні проєкти.

У Нідерландах створені спеціальні кредитні програми, які забезпечують малим підприємствам доступ до фінансування для реалізації інноваційних стартапів.

У Великій Британії для нових інноваційних компаній податок на прибуток знижено з 20% до 1%, а межу неоподатковуваних інвестицій збільшено на половину до 150 тис. фунтів стерлінгів.

У Швеції держава допомагає підприємцям в освоєнні нових ринків, надаючи безповоротну фінансову підтримку, що може покривати до 50% статутного капіталу.

У Франції головну увагу приділяють розвитку трудових ресурсів, зокрема фінансуванню підготовки кваліфікованих спеціалістів для потреб малого бізнесу [52].

У цілому в країнах ЄС політика щодо розвитку малого бізнесу базується на поєднанні вертикального та горизонтального підходів до розв'язання питань його створення й функціонування.

Вертикальний підхід передбачає цілеспрямовані заходи, спрямовані саме на малі та середні підприємства. Їх розробкою та впровадженням займається Генеральний директорат Європейської комісії (що відповідає за підприємництво, торгівлю, туризм і соціально-економічну діяльність) у взаємодії з Європейським парламентом, Економічним і соціальним комітетом, представницькими організаціями МСП та іншими структурами ЄС.

Горизонтальний підхід полягає у захисті інтересів малого бізнесу в різних напрямках діяльності Євросоюзу, зокрема в галузях наукових досліджень і технологічного розвитку, регіональної політики, міжнародного співробітництва тощо, а також у зміцненні позицій МСП у цих сферах [43].

Таким чином, за період 2019-2024 р.р. малий бізнес залишається критично важливою складовою економіки ЄС, забезпечуючи більшість робочих місць у нефінансовому секторі, значний внесок у ВВП та економічну стабільність. Малий бізнес є дуже чутливим до зовнішніх викликів таких, як пандемія COVID-19, енергетична криза, інфляція, тому що має менші резерви порівняно з великим бізнесом.

3.2. Перспективи розвитку малого бізнесу в країнах ЄС

Малий та середній бізнес в ЄС останні роки стикається із сильними економічними труднощами, оскільки після спалаху пандемії COVID-19 у 2020 році виникла низка економічних криз. Обмеження для малого бізнесу, пов'язані з пандемією, негативно вплинули на багато малих підприємств, оскільки мікро- та малі підприємства частіше працюють в галузях, орієнтованих на клієнтів,

таких як оптова та роздрібна торгівля. Інфляція та енергетична криза, що вразили Європу, починаючи з 2022 року, також негативно вплинули на малий бізнес в ЄС, оскільки зростання цін на життєво важливі ресурси для виробництва їх товарів та послуг спричинило фінансові труднощі для багатьох підприємств малого бізнесу. Це пов'язано з тим, що на відміну від великих підприємств, малий бізнес є більш чутливим до зростання витрат. Крім того, проблеми на ринку праці призвели до зростання кількості вакансій, які малий бізнес не може заповнити через нестачу кваліфікованих фахівців.

Для вирішення зазначених проблем розвитку малого бізнесу у 2023 році ЄС опублікував нову стратегію, спрямовану на надання фінансової допомоги. Ця ініціатива включає заходи щодо спрощення податкових систем вирішення проблем невчасних платежів для запобігання відсутності ліквідності та покращення доступу до фінансової підтримки. Але хоча ці перешкоди залишаються значними, економічні перспективи для розвитку малих підприємств є не негативними, оскільки, хоча великі європейські підприємства можуть мати труднощі з тим, щоб залишатися конкурентоспроможними на міжнародному ринку в умовах дедалі більш фрагментованої економіки, малі та середні підприємства в ЄС переважно працюють в межах єдиного європейського ринку, отримуючи вигоду від безбар'єрної транскордонної торгівлі товарами та послугами [77].

У ЄС здійснюється фінансова підтримка малого бізнесу через платформу EU4Business. У 2024 році програма EU4Business підтримала понад 80 000 малих, середніх та малих підприємств у Вірменії, Азербайджані, Грузії, Молдові та Україні. Ці підприємства створили понад 120000 нових робочих місць, в результаті чого загальна кількість стабільних робочих місць перевищила 650000, а товарообіг становив понад 9,9 мільярда євро [15]. 56 000 малих і середніх підприємств отримали фінансову підтримку у вигляді позик на загальну суму понад 1,9 мільярда євро, із середнім розміром позики близько 34 000 євро [15].

Платформа EU4Business також надає послуги з розвитку малого бізнесу. У 2024 році на підвищення професійних навичок малих і середніх підприємств у країнах ЄС було виділено 35,1 млн євро, що становить понад 20% від загального обсягу розподілених коштів. Майже 22000 малих підприємств отримали підтримку через консалтингові послуги, інкубатори, кластери та діяльність B2B, а також 707 організацій з розвитку бізнесу отримали підтримку [15].

Перспективними напрямками розвитку малого бізнесу в ЄС є наступні (рис. 3.1, Додаток А):

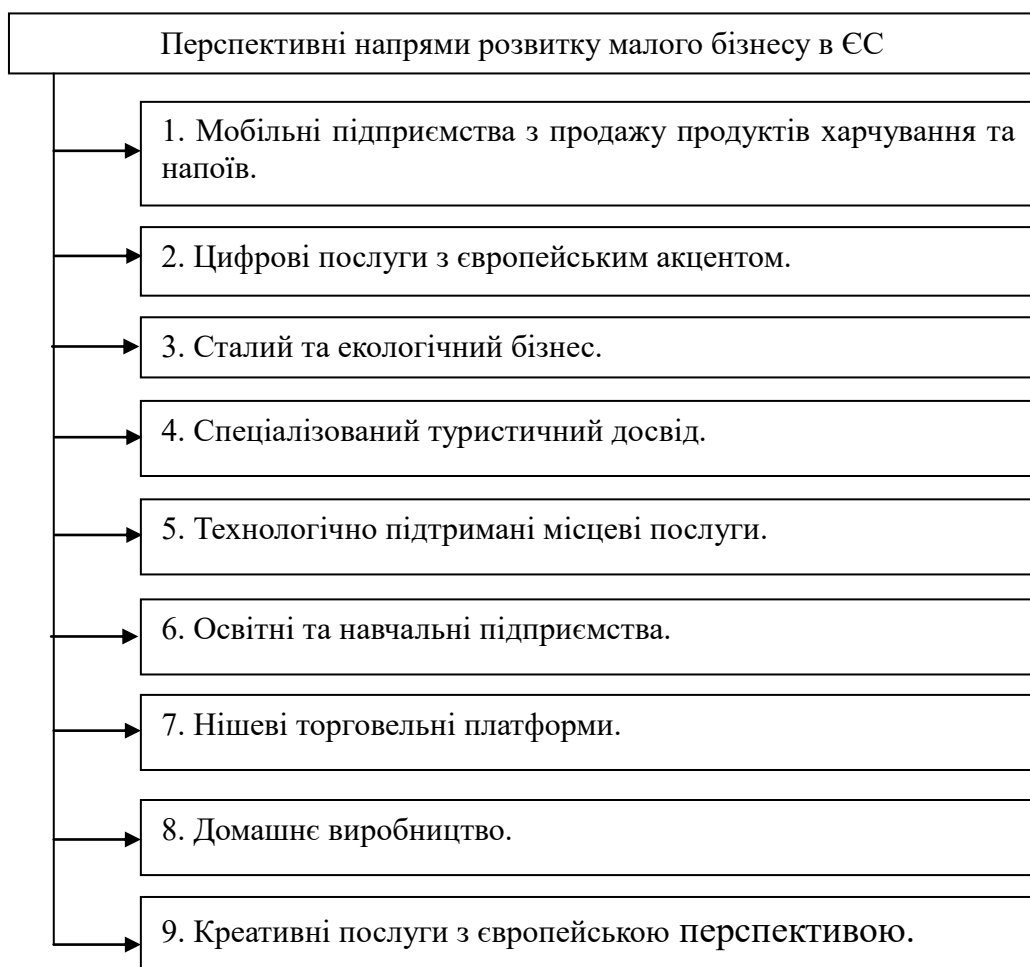

Рис. 3.1. Перспективні напрями розвитку малого бізнесу в ЄС

Джерело: узагальнено автором за [68]

1. Мобільні підприємства з продажу продуктів харчування та напоїв.

Мобільні підприємства з виробництва продуктів харчування та напоїв пропонують низькі початкові витрати, водночас максимізуючи гнучкість розташування. Ці підприємства можуть слідувати моделям потоку клієнтів та тестувати різні ринки, не прив'язуючись до дорогих фіксованих місць розташування.

2. Цифрові послуги з європейським акцентом.

Цифровий бізнес пропонує одні з найнижчих витрат на запуск, водночас надаючи доступ до клієнтів по всій Європі та за її межами. Зосереджуючись на специфічних для Європи потребах, підприємці можуть виділитися серед світової конкуренції.

3. Сталий та екологічний бізнес.

Європа є світовим лідером у сфері екологічної свідомості, створюючи можливості для бізнесу, який дотримується цінностей сталого розвитку. Ці підприємства отримують вигоду від зростаючої споживчої переваги екологічно чистих продуктів та послуг.

4. Спеціалізований туристичний досвід.

Європейська туристична галузь пропонує можливості для нішевих вражень, які вимагають більше креативності, ніж капіталу. Зосереджуючись на унікальному, автентичному досвіді, підприємці можуть вийти на ринок туризму, не конкуруючи з відомими операторами.

5. Технологічно підтримані місцеві послуги.

Поєднання цифрових платформ із локальним наданням послуг створює масштабовані бізнеси з низькими початковими інвестиціями. Ці гібридні моделі використовують технології для ефективного зв'язку постачальників послуг із клієнтами.

6. Освітні та навчальні підприємства.

Акцент Європи на безперервному навчанні та професійному розвитку створює можливості для спеціалізованих освітніх підприємств. Ці підприємства можуть починатися з мінімальної інфраструктури, використовуючи при цьому досвід засновника.

7. Нішеві торговельні платформи.

Створення спеціалізованих торгових майданчиків, що об'єднують покупців і продавців у недостатньо обслуговуваних нішах, можна розпочати з мінімальними інвестиціями, водночас пропонуючи значний потенціал масштабування.

8. Домашнє виробництво.

Виробничі підприємства, які можуть працювати з дому, пропонують низькі стартові витрати, дозволяючи підприємцям створювати відчутні продукти з європейською привабливістю.

9. Креативні послуги з європейською перспективою.

Креативні послуги, що враховують європейські естетичні уподобання та культурне розуміння, можуть обслуговувати як місцевих, так і глобальних клієнтів, які шукають автентичного європейського творчого внеску [68].

Здійснимо порівняння перспективних напрямів розвитку малого бізнесу в ЄС за показниками початкових витрат, вимог до навичок персоналу, потенціалу майбутнього розвитку (масштабованості), вибору регіону для відкриття малого бізнесу в ЄС (табл. 3.4.).

Таблиця 3.4.

Порівняння перспективних напрямів розвитку малого бізнесу в ЄС

Бізнес-ідея для відкриття малого бізнесу	Початкові витрати, євро	Вимоги до навичок	Потенціал масштабованості	Найкращі регіони для відкриття малого бізнесу
1	2	3	4	5
Консалтинг з питань дотримання вимог ЄС	Дуже низькі 500-2000	Юридичні знання, консалтинг	Високий	Весь ЄС
Мікролокальні гастрономічні тури	Дуже низькі 500-2000	знання місцевих мов,	Середній	Південна Європа
Мобільний кавовий велосипед	Низькі 3000–7000	Навички бариста, обслуговування клієнтів	Середній	Північна/Західна Європа
Меблі з перероблених матеріалів	Низькі 1000-3000	Майстерність, дизайн	Середній	Північна Європа

Продовження таблиці 3.4.

1	2	3	4	5
Мовний обмін	Низькі 1000-3000	Мови, управління подіями	Середній	Міжнародні міста
Створення культурного контенту	Низькі 1000-3000	Творчі здібності, культурні знання	Середній	Культурні центри
Гіпер локальна доставка	Низькі-Середні 2000-5000	Логістика, технічні знання	Високий	Міські центри
Ринок ремісників	Середні 2000-5000	Електронна комерція, побудова відносин	Дуже високий	Вся Європа
Натуральна косметика	Середні 2000-5000	Формулювання, відповідність	Високий	Франція, Італія

Джерело: складено автором за [68]

Європейський Союз сприяє формуванню сприятливих умов для розвитку малого бізнесу, виділивши на ці потреби 28,6 млн євро. Завдяки цьому фінансуванню майже 7 тисяч державних інституцій, з яких органи влади, регулятори та правоохоронні служби змогли посилити свій потенціал, що у підсумку сприяло оновленню понад 310 законодавчих актів, регулювань та адміністративних процедур [15].

У Європейському Союзі формується сприятлива екосистема для розвитку стартапів і малого бізнесу. Регіон вирізняється унікальним поєднанням умов, що роблять його привабливим для проєктів із невисокими стартовими витратами. Розвинена інфраструктура, якісний цифровий зв'язок і державні програми підтримки забезпечують умови, у яких підприємці можуть успішно розвиватися без значних початкових вкладень.

Ключовими ініціативами для подальшого розвитку малого бізнесу в ЄС є (рис.3.2.):

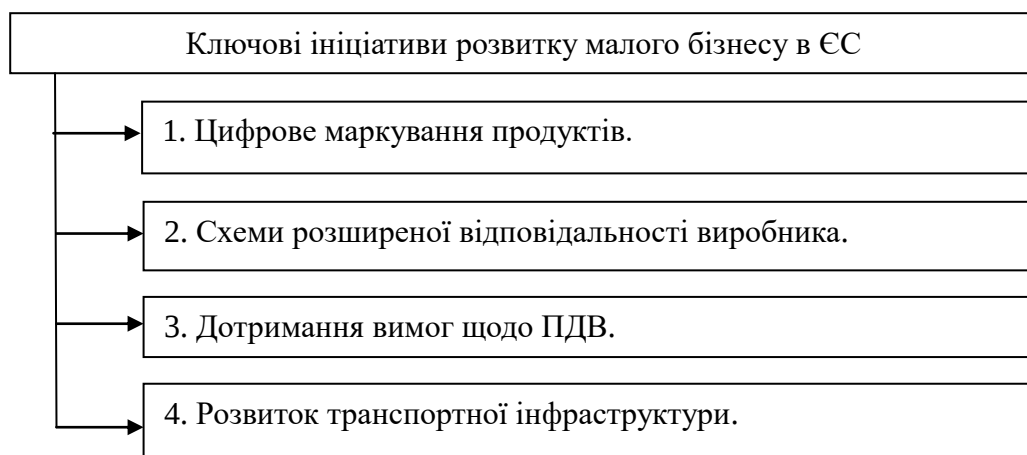

Рис. 3.2. Ключові ініціативи для подальшого розвитку малого бізнесу в ЄС

Джерело: узагальнено автором за [24].

Ключовими ініціативами для подальшого розвитку малого бізнесу, які допоможуть зменшити складність продажів в ЄС та стимулювати зростання є наступні:

1. Цифрове маркування. Впровадження можливості доступу до цифрового маркування продуктів через єдиний носій даних, такий як QR-код, цифровий паспорт продукту (DPP) може дозволити клієнтам малих підприємств легше отримувати більше інформації про продукт, зменшити адміністративне навантаження та підвищити прозорість.

2. Схеми розширеної відповідальності виробника. В ЄС розроблено фрагментований ландшафт переробки продукції з понад 100 різними правилами розширеної відповідальності виробника, які накладають непропорційні витрати на малий бізнес. Створення загальноєвропейського єдиного цифрового центру розширеної відповідальності виробника спростить реєстрацію та звітність малого бізнесу.

3. Дотримання вимог щодо ПДВ є основною проблемою для розвитку малого бізнесу. Заплановане розширення єдиного віконного центру з питань ПДВ у рамках пакету «ПДВ у цифрову епоху» є позитивним кроком, яке передбачається до впровадження до 2028 року.

4. Транспортна інфраструктура. Відсутність гармонізованої зарядної інфраструктури для електричних комерційних транспортних засобів по всьому ЄС створює значну перешкоду, особливо для малих підприємств у секторі логістики. Оскільки майже 70% громадських зарядних станцій зосереджені лише у трьох країнах (Франції, Німеччині та Нідерландах), цей нерівномірний розподіл ускладнює перехід до сталого транспорту в ЄС [24].

3.3. Можливості використання міжнародного досвіду розвитку малого бізнесу в Україні

Україна може використовувати міжнародний досвід розвитку малого бізнесу, впроваджуючи системи спрощеного кредитування, фінансової підтримки від донорських організацій та грантів. Важливим є також запозичення європейських практик у створенні умов для стабільної роботи малого бізнесу в умовах війни, зокрема гнучкість ринку праці та системи бронювання працівників. Крім того, варто звернути увагу на розвиток інфраструктури підтримки підприємництва – бізнес-інкубаторів, консультаційних центрів, навчальних програм і кластерів, які допомагають підприємцям адаптуватися до сучасних економічних реалій. Важливо забезпечити доступ малого бізнесу до цифрових технологій і міжнародних ринків через електронну комерцію, спрощення митних процедур і розвиток логістичних можливостей. Досвід країн ЄС показує, що ефективна взаємодія держави, бізнесу та громадського сектору сприяє створенню сприятливого підприємницького клімату. Для України це означає необхідність посилення прозорості регуляторного середовища, боротьби з корупцією та впровадження стабільних правил гри, які стимулюватимуть інвестиції та розвиток нових підприємств навіть у складних умовах воєнного часу.

Для підтримки та розвитку малого бізнесу закордоном розроблено та впроваджено різні інструменти, які мають свою специфіку в різних країнах ЄС (табл. 3.5.)

Таблиця 3.5.

Напрями та інструменти розвитку малого бізнесу в закордонних країнах

Напрямок підтримки	Країна ЄС				
	Німеччина	Велика Британія	Франція	Японія	Балканські країни
1	2	3	4	5	6
Фінансування та кредити	Kreditanstalt für Wiederaufbau (KfW) - пільгові кредити для малого бізнесу.	Small Industries Scheme - державні кредити для малих підприємств.	Банк індустріально го розвитку - пільгові кредити для модернізації підприємств.	Японський банк розвитку (JDB) - пільгові кредити для малих підприємств у сферах виробництва та інновацій.	WB EDI» - фінансування суб'єктів підприємництва через ЄБРР.
Інституційна підтримка	створення інститутів підтримки малого бізнесу, місцеві агентства розвитку.	агенції розвитку підприємництва для надання фінансової підтримки.	програми розвитку малого підприємництва	SME Agency для координації програм розвитку малого підприємництва.	державні агентства для підтримки підприємництва, інкубатори, акселератори
Податкові заходи	податкові пільги для малих підприємств, зниження податкового тиску.	зниження податкового тиску на нові підприємства через «Finance Act 1947».	знижені ставки податку на прибуток для підприємств, що інвестують у модернізацію.	податкові пільги для інноваційних підприємств та експортерів.	податкові пільги для нових підприємств
Регуляторна політика	спрощення реєстрації бізнесу через реформу «Gewerberecht».	спрощення регуляторних процедур через реформу Companies Act 1948.	регіональні агентства економічного розвитку для підтримки підприємців.	спрощення адміністрування для малих підприємств.	державні реформи для розвитку малого бізнесу за підтримки міжнародних організацій.
Інфраструктурні інвестиції	відновлення інфраструктури через інвестиції за підтримки держави.	Інвестиції в інфраструктуру через «New Towns Act 1946».	національний план модернізації для підтримки малого підприємництва.	регіональні програми підтримки малого бізнесу.	інвестиції в інфраструктуру для створення сприятливих умов для малого підприємництва

Продовження таблиці 3.5.

1	2	3	4	5	6
Підприємницька освіта	освітні програми через промислово-торгові палати.	освітні програми для підприємців (Further Education and Training Act 1947).	програми професійного навчання для підприємців. програми професійного навчання для підприємців.	центри технічної допомоги для малих підприємств.	консультаційні програми для підприємців від міжнародних організацій
Інноваційні гранти	гранти для підтримки інноваційних проектів підприємств через програми державної підтримки.	гранти для підтримки інновацій через Development of Inventions Act 1948.	гранти для стартапів і інноваційних підприємств.	програми підтримки інноваційних стартапів.	гранти для підтримки інноваційних проектів від міжнародних фонд

Джерело: складно автором на основі [49]

Закордоном для розвитку малого бізнесу використовуються різноманітні інструменти підтримки такі як фінансування та кредитування, податкові заходи, регуляторна політика, інфраструктурні інвестиції, підприємницька освіта, інноваційні гранти, інституційна підтримка. Узагальнені в табл. 3.5 напрями та інструменти розвитку малого бізнесу в закордонних країнах можуть бути впровадженими у вітчизняних реаліях (табл. 3.6.). Деякі закордонні інструменти розвитку малого бізнесу вже є впровадженими в Україні, інші – можуть бути рекомендованими для впровадження.

Таблиця 3.6.

Зарубіжні практики підтримки та післявоєнного стимулювання розвитку суб'єктів малого підприємництва та рекомендації для України

Напрямок розвитку малого бізнесу	Заходи	
	впроваджені в Україні	рекомендується впровадити
1	2	3
Фінансування та кредити	- державні програми мікрокредитування для малого бізнесу; - доступні кредити в рамках ініціативи «5-7-9%»; - створено Фонд підтримки малого та середнього бізнесу	- створити Національний план модернізації підприємств малого та середнього бізнесу; - запровадити спеціалізовані банки розвитку для надання кредитів малому бізнесу.

Продовження таблиці 3.6

1	2	3
Податкові заходи	- запроваджено податкові канікули для малого бізнесу на період війни.	- знизити податкові ставки для малих підприємств, що інвестують у розвиток; - впровадити податкові стимули для регіонів;
Регуляторна політика	- впроваджено спрощені процедури реєстрації бізнесу через портал «Дія»; - запроваджено спрощене ліцензування.	- зменшити бюрократичні бар'єри.
Інфраструктурні інвестиції	- розпочато інфраструктурні проекти для відновлення доріг та мостів.	- збільшити інвестиції в інфраструктуру постраждалих регіонів.
Підприємницька освіта	- розроблено освітні програми для ветеранів та ВПО у співпраці з міжнародними партнерами.	- розширити існуючі програми професійного навчання з акцентом на цифрові навички, інноваційні технології та управлінські компетенції; - створити регіональні навчальні центри, які будуть забезпечувати постійну підтримку та навчання для малого бізнесу.
Інноваційні гранти	- введено програму підтримки інноваційних стартапів.	-розширити фінансові інструменти для інноваційних проектів малого бізнесу. - створити національний фонд підтримки стартапів, який забезпечить фінансування молодих інноваційних компаній на ранніх етапах їхнього розвитку
Інституційна підтримка	- створено державні агентства для підтримки підприємництва; - започатковано роботу інкубаторів і бізнес акселераторів.	- розширити надання фінансової, технічної та консультаційної підтримки підприємцям, сприяти їх інтеграції у міжнародні ринки

Джерело: складено автором на основі [49]

Міжнародний досвід розвитку малого бізнесу можна впроваджувати в Україні в наступних напрямках:

1. Фінансування та підтримка малого бізнесу шляхом спрощення доступу до кредитів. Для цього слід запровадити моделі, подібні до європейських, де банки пропонують пільгове кредитування малого бізнесу, а також розширення можливостей отримання позик для післявоєнного відновлення малого бізнесу.

2. Залучення міжнародної фінансової допомоги. Активно використовувати гранти та донорські проекти, які спрямовані на підтримку підприємництва та стимулювання його розвитку в Україні.

3. Страхування ризиків малого бізнесу. Розвивати інструменти для страхування, в першу чергу, воєнних ризиків, щоб зменшити фінансову невизначеність у розвитку малого бізнесу в Україні.

4. Покращення операційної діяльності малих підприємств за рахунок:

- гнучкості ринку праці. Використовувати міжнародний досвід для створення гнучких механізмів регулювання зайнятості, що дозволить малому бізнесу швидше адаптуватися до роботи в умовах військових викликів та післявоєнного відновлення;

- розробити ефективні цифрові системи бронювання, які дозволять оперативно надавати захист від призову працівникам, що є критично важливими для роботи підприємств малого бізнесу;

- підтримка малого бізнесу на деокупованих територіях. Запозичувати міжнародний досвід створення спеціальних програм підтримки малого бізнесу на територіях, що були в окупації або під загрозою бойових дій.

5. Удосконалення адміністрування та прозорості ведення малого бізнесу:

Підвищення прозорості ведення малого бізнесу. Забезпечити прозорість та ефективність бюджетних програм підтримки малого бізнесу, що включає моніторинг та контроль витрачання коштів;

6. Участь у міжнародній торгівлі. Створювати умови для розширення участі малого бізнесу в міжнародній торгівлі, надаючи доступ до міжнародних платформ та сертифікацію;

7. Стимулювання конкуренції.

- збалансування інтересів малого бізнесу та держави. Прагнути створити таку систему підтримки малого бізнесу, яка б збалансувала інтереси держави та бізнесу, що є ключовими для їх стабільного розвитку;

- підвищення конкурентоспроможності малого бізнесу. Запроваджувати заходи, спрямовані на підвищення конкурентоспроможності

малого бізнесу, як на рівні окремих підприємств, так і на рівні секторів економіки.

Основними напрямками подальшого розвитку малого бізнесу в Україні у найближчій перспективі є (рис. 3.3):

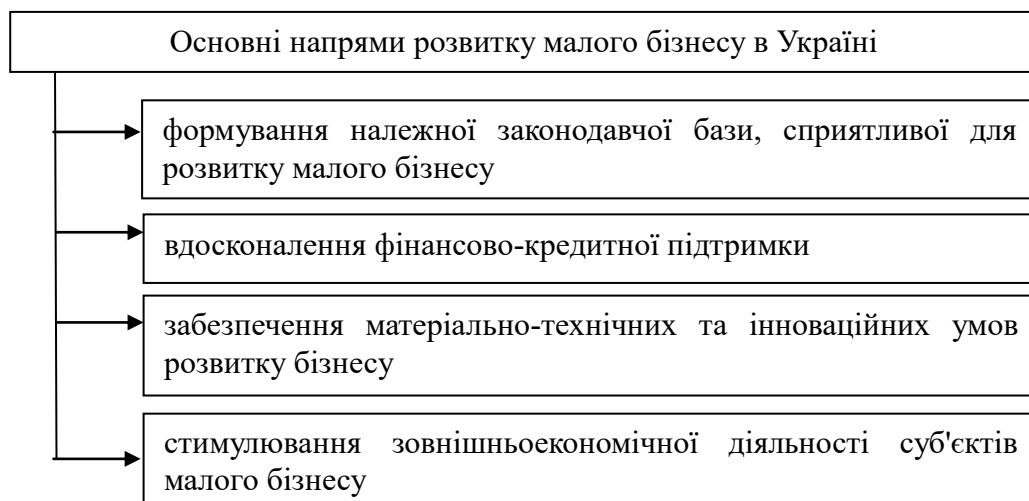

Рис. 3.3. Основні напрями розвитку малого бізнесу в Україні

Джерело: узагальнено автором за [9]

- формування належної законодавчої бази, сприятливої для розвитку малого бізнесу;
- удосконалення фінансово-кредитної підтримки;
- забезпечення матеріально-технічних та інноваційних умов розвитку;
- інформаційне та кадрове забезпечення бізнесу;
- стимулювання зовнішньоекономічної діяльності суб'єктів малого бізнесу [9, 28].

В напрямі вдосконалення фінансово-кредитної підтримки малого бізнесу в Україні цікавими є механізми та програми фінансування з довгострокового бюджету ЄС – так звані структурні фонди ЄС. Структурні фонди ЄС – це один з основних механізмів підтримки регіонального розвитку та вирівнювання соціально-економічних відмінностей між країнами та регіонами ЄС. Вони дозволяють надавати фінансову допомогу окремим секторам та/або регіонам для вирішення структурних економічних і соціальних проблем [82].

Фінансова система ЄС передбачає диференційовану підтримку регіонів залежно від їхнього рівня економічного розвитку, виокремлюючи менш розвинуті, перехідні та розвинені території. Розподіл коштів здійснюється відповідно до так званої «Берлінської формули»:

- менш розвинуті регіони можуть отримувати до 85% фінансування від ЄС на реалізацію проєктів;
- перехідні регіони — до 70% підтримки;
- розвинені регіони — від 10% до 40% коштів зі структурних фондів [82].

У процесі переговорів щодо вступу до Європейського Союзу Україна вже отримує перспективу доступу до структурних фондів ЄС, здатних забезпечити багатомільярдні інвестиції на відновлення країни. Основний обсяг підтримки буде спрямовано на регіони, що належать до категорії менш розвинених, що створює значні можливості для розбудови бізнес-інфраструктури, модернізації виробництва та формування нових робочих місць [82].

Україна має унікальний шанс скористатися досвідом Польщі та інших країн Центральної Європи щодо залучення коштів зі структурних фондів ЄС. Польща є найбільшим отримувачем такої підтримки: загальний обсяг фінансування перевищив 170 млрд євро (90,7 млрд євро у 2014–2020 рр. та 83,3 млрд євро у 2021–2027 рр.).

Завдяки ресурсам структурних фондів ЄС Чехія провела модернізацію транспортної інфраструктури. Румунія з моменту вступу до Євросоюзу отримала фінансування на суму понад 100 млрд євро у загальному еквіваленті. За цей час понад 100 тис. підприємств скористалися грантами на розвиток, що дало змогу створити стабільні робочі місця та залучити додаткові інвестиції [82].

Фінансування зі структурних фондів ЄС відкриває нові перспективи для організацій підтримки малого бізнесу України, який може отримати ресурси на:

- розвиток кластерних об'єднань у регіонах;
- навчальні програми для підприємців, спрямовані на підвищення експортного потенціалу;

- грантову підтримку інноваційних стартапів та МСП;
- створення бізнес-інкубаторів для розвитку локальних ініціатив [82].

Хоча основні обсяги фінансування зі структурних фондів ЄС надходять державам уже після їх вступу до Союзу, для країн-кандидатів також передбачено низку довгострокових фінансових інструментів. Серед них:

- NDICI-Global Europe – новий механізм на 2021–2027 рр., спрямований на реалізацію міжнародних цілей та зобов'язань ЄС; доповнює програми Interreg та IPA;
- Interreg – інструмент, що заохочує транскордонне співробітництво шляхом реалізації регіональних проєктів. Україна вже бере активну участь у програмах Interreg і може продовжувати участь у майбутньому;
- Instrument for Pre-accession Assistance (IPA) – механізм, який підтримує реформи в країнах, що готуються до вступу в ЄС, надаючи фінансову й технічну допомогу [82].

Для ефективного розвитку малого бізнесу в Україні доцільно впровадити такі кроки державної політики:

- посилити заходи протидії рейдерству та гарантувати належний захист приватної власності шляхом посилення відповідальності за подібні злочини, їх приховування чи сприяння їм з боку посадових осіб [66];
- активізація інноваційної діяльності малих підприємств через збільшення обсягів державного замовлення та законодавче встановлення відповідних квот; упровадження систематичного збору статистичних даних і моніторингу інноваційної активності МСП; створення механізму спрямування частини податкових надходжень від малого бізнесу на підтримку грантових програм з розробки та впровадження інноваційних продуктів, а також формування об'єктів інтелектуальної власності [66];
- зниження витрат малих підприємств, пов'язаних з доступом до ринків, прав діяльності, господарських ресурсів, ринкової інфраструктури, інформації, управлінських технологій, інвестицій та інновацій [66];

– подальше вдосконалення прозорості та результативності дозвільної системи шляхом посилення контролю за діяльністю посадових осіб відповідних органів і підвищення їхньої відповідальності; поліпшення роботи місцевих дозвільних установ із метою спрощення процедур та скорочення строків оформлення дозвільних документів для малих підприємств [66];

– створення та розвиток ефективної інституційної інфраструктури, що забезпечуватиме фінансові ресурси та інвестиції для малого бізнесу. Зокрема, доцільним є державне сприяння та фінансування формування регіональних і місцевих інвестиційно-інноваційних кластерів за участю малих підприємств у ключових видах економічної діяльності та пріоритетних секторах економіки [66];

– створення дієвої системи міжгалузевої та міжсекторної взаємодії для формування ресурсоощадних виробничих процесів; стимулювання впровадження малими підприємствами інноваційних технологій шляхом фінансово-економічних інструментів; розвиток обміну знаннями між науково-дослідними установами та суб'єктами малого бізнесу [66];

– забезпечити умови для появи економічних заохочень, спрямованих на формування локальних об'єднаних виробничих структур; сприяти розвитку горизонтальної й вертикальної взаємодії малих підприємств через створення кооперативів у різних секторах економіки; організовувати та регулярно проводити навчальні програми для керівників малих фірм щодо особливостей спільного ведення діяльності [66];

– збільшити обсяг результативних вкладень, спрямованих на розбудову системи інституцій та програм фінансово-кредитної підтримки; активніше залучати страхові компанії для зниження ризикованості та забезпечення доступу малих підприємств до фінансування; створювати мережу місцевих бізнес-інкубаторів і венчурних фондів; удосконалювати нормативно-правову базу з метою розширення можливостей малих підприємств щодо реалізації інвестиційних проєктів та інноваційних ініціатив [66];

– надання інформаційно-консультаційної підтримки населення щодо започаткування власного бізнесу, покращення соціально-психологічного та організаційно-професійного середовища підприємницької діяльності [66].

З метою ефективного вирішення існуючих до початку повномасштабного вторгнення проблем малого бізнесу та реагування на численні нові виклики, у 2024 р. Міністерством економіки України спільно з Міністерством цифрової трансформації та Офісом з розвитку підприємництва та експорту був запропонований для обговорення проєкт Стратегії відновлення, сталого розвитку та цифрової трансформації малого та середнього підприємництва на період до 2027 р. [33]. Цей проєкт було схвалено урядом та затверджено відповідно розпорядженням Кабінету Міністрів України від 30 серпня 2024 р. № 821-р. Міністерство економіки України.

Проєкт Стратегії відновлення, сталого розвитку та цифрової трансформації малого та середнього підприємництва на період до 2027 р. включає 86 заходів за такими напрямками:

- відновлення та полегшення процесу ведення бізнесу (26 заходів);
- сприяння інноваційному розвитку, цифровій трансформації та зеленому переходу (18 заходів);
- розвиток людського капіталу та культури підприємництва (28 заходів);
- посилення конкурентоспроможності та збільшення експорту (9 заходів);
- фінансове, матеріальне та організаційне забезпечення реалізації Стратегії, порядок проведення моніторингу, оцінки результатів реалізації Стратегії та звітування (5 заходів) [83];
- проведення аналізу державної програми «Доступні кредити 5-7-9 %» з метою оцінки її ефективності, виявлення проблемних аспектів та ініціювання внесення відповідних змін для покращення її функціонування. забезпечення розроблення та затвердження типової загальної професійної

(сертифікатної) програми підвищення кваліфікації державних службовців, які відповідають за здійснення публічних закупівель;

- створення для бізнесу каналу зв'язку з органами влади, зокрема платформи «Пульс», для оперативного збору, опрацювання та розв'язання проблем малого та середнього підприємництва [48];

- забезпечення інформування бізнесу для стимулювання його переходу з програмного забезпечення походженням з Російської Федерації на програмне забезпечення, розроблене в Україні;

- запровадження миттєвих платежів Національного банку в Україні для запровадження миттєвого кредитового переказу, розроблені відповідні нормативно-правові акти;

- налагодження співпраці з наявними цифровими платформами для розміщення інформації про вакансії у рамках залучення іноземних фахівців, через Єдиний портал вакансій [16];

- впровадження освітніх програм з розвитку підприємництва у закладах загальної середньої, професійної, фахової передвищої та вищої освіти через модельну програму «Підприємництво і фінансова грамотність. 8-9 класи», а в закладах вищої освіти впроваджено 222 програми для підготовки бакалаврів і магістрів за спеціальністю «Підприємництво та торгівля»;

- затвердження програм дуальної освіти у ЗВО із активним залученням малого та середнього підприємництва до організації професійної складової дуальної освіти;

- запровадження Української підприємницької премії відповідно до щорічної Європейської премії з розвитку підприємництва (EERA [25].

Станом на 1 півріччя 2025 р. вже виконано частину запланованих Стратегією заходів відновлення, сталого розвитку та цифрової трансформації малого та середнього підприємництва в Україні до яких віднесено:

- врегулювання на законодавчому рівні системи страхування військових ризиків;

- оптимізація механізмів фінансування заходів із гуманітарного розмінування, включаючи сертифікацію операторів та технічних засобів механізованого очищення територій, а також забезпечення належного фінансування діяльності у сфері протимінної безпеки;

- поширення інформації серед суб'єктів господарювання з метою стимулювання їх переходу з російського програмного забезпечення на вітчизняні програмні продукти;

- організація досліджень, спрямованих на формування умов для повернення українських громадян з-за кордону;

- фінансування державної грантової програми, що передбачає надання малим і середнім підприємствам ваучерів на доступ до цифрових сервісів та управлінських рішень, зокрема у сфері кіберзахисту, штучного інтелекту, інтернету речей та аналізу великих даних;

- створення можливостей для отримання консультаційної допомоги щодо адаптації бізнес-моделей та їх удосконалення підприємствами, які найбільше постраждали від повномасштабної російської агресії проти України [83].

Підтримка малого бізнесу в Україні в умовах війни здійснюється через основні міжнародні програми підтримки бізнесу, через які за період з березня 2022 року по жовтень 2023 року отримано:

1. Фонд ЄБРР. Зосереджується на великих проектах в енергетичному, логістичному та агропромисловому секторах, з фінансуванням понад 3,0 млрд доларів США (понад 1,7 млрд доларів США у приватному секторі).

2. ЄІБ. Зосереджується на транспорті, малих та середніх підприємствах, енергоефективності та муніципальній інфраструктурі. Фінансування досягло 1,7 млрд євро (понад 1,2 млрд доларів США у приватному секторі).

3. Міжнародна фінансова корпорація (IFC). Підтримує потреби приватного сектору, торгівлю, енергетику, сільське господарство, підприємства, засновані жінками, та технологічні компанії. Фінансування проектів становило приблизно 0,4 млрд доларів США.

4. Українська програма кредитування бізнесу 5-7-9: Урядова ініціатива, яка фінансує переважно малі та середні підприємства, особливо в сільському господарстві, торгівлі та сфері послуг. Загальний обсяг фінансування проєктів становив близько 4,3 млрд доларів США. Програма передбачає фінансування переважно операційної діяльності шляхом надання обігових коштів. Частка інвестиційних проєктів становить лише близько 6%. Найбільша частина (82%) спрямована на сільське господарство, торгівлю та сферу послуг [74].

Для підтримки розвитку малого бізнесу в Україні Фонд розвитку підприємництва започаткував низку програм допомоги малим підприємствам, серед яких (табл. 3.7.):

Таблиця 3.7.

Програми підтримки малого підприємництва в Україні

Назва програми	Сутність програми
1	2
Енегросвідомі	Ініціатива Фонду розвитку підприємництва в рамках програми «Доступні кредити 5-7-9%», спрямована на підтримку малого бізнесу у підвищенні енергоефективності, зниженні витрат на енергоресурси та підготовці до інвестицій у модернізацію
Від навчання до працевлаштування: професійне навчання для жінок та інших цільових груп	Допомога підприємствам малого бізнесу у вирішенні проблеми кадрового дефіциту висококваліфікованих фахівців
Підтримка енергостійкості мікро- та малих підприємств України	Підтримка фінансування інвестицій у енергостійкість мікро- та малих підприємств з областей, як найбільше постраждали від руйнування енергетичної інфраструктури, шляхом надання 80 грантів у розмірі 10 тисяч євро мікропідприємствам та 42 гранти у розмірі 20 тисяч євро малим підприємствам у поєднанні з банківським кредитом.
Підтримка підприємств паливно-енергетичного комплексу	Урядова програма, розроблена на основі Постанови Кабінету Міністрів України №627 від 19.06.2023 р.
Доступний фінансовий лізинг 5-7-9%	Розроблена у відповідності до надання фінансової державної підтримки суб'єктам малого та середнього підприємництва за договорами фінансового лізингу
Доступні кредити 5-7-9%	Надання доступних кредитів малим та середнім підприємствам за програмою державної підтримки
Програма з відновлення фінансування інвестиційних проєктів малих і середніх підприємств на Сході України	Реалізується за підтримки ЄС для Сходу України від 08.07.2017 р.

Продовження таблиці 3.7

1	2
Програма мікрокредитування	Програма мікрокредитування підприємств малого бізнесу з мінімальними обмеженнями
Програма з підтримки фінансування інвестиційних проєктів малих і середніх підприємств за пріоритетними напрямками	Реалізується в рамках Договору про надання позички і гранту, підписаного 29.12.2012 р. між Кабінетом Міністрів України та Фондом розвитку підприємництва
Програма кредитування малих і середніх підприємств за пріоритетними галузевими напрямками	Програма пропонує пільгові умови кредитування малих підприємств, що працюють в окремих галузях, що розглядаються як стратегічно важливі для держави

Джерело: складено автором за [56]

Фонд розвитку підприємництва – державна фінансова установа, місія якої полягає у підтримці фінансування мікро-, малого та середнього підприємництва в Україні на доступних умовах [56].

Окрім зазначених вище організацій, що підтримують розвиток малого бізнесу в Україні діють і інші суб'єкти, назви та функціональне призначення яких узагальнено в табл. 3.8:

Таблиця 3.8.

Інституційні суб'єкти підтримки малого бізнесу в Україні

Тип (вид) інституції підтримки малого бізнесу	Основне функціональне призначення	Операційна діяльність
1	2	3
Фонд підтримки підприємництва	Реалізація державної політики у сфері сприяння розвитку малого бізнесу шляхом організації виконання цільових бюджетних програм	– Фінансово-кредитна підтримка малого бізнесу через уповноважені банки та фінансові установи; – впровадження різноманітних програм та проєктів підтримки малого бізнесу, у тому числі щодо формування позитивного іміджу малого бізнесу; – координування діяльності інституцій сприяння розвитку малого та середнього бізнесу на відповідному рівні (національному/місцевому).

Продовження таблиці 3.8.

1	2	3
Бізнес-центр (консультаційний центр, агенція розвитку бізнесу)	Забезпечення конкурентоспроможності малого і середнього бізнесу підвищення рівня поінформованості та підготовки малого бізнесу	– Бізнес-підготовка і бізнес-освіта; – консультування, інформаційно- довідкова підтримка суб'єктів малого бізнесу; – індивідуальний консалтинговий супровід щодо вибору та реалізації бізнес-ідей; – маркетинг, промоціювання діяльності малого бізнесу інше.
Бізнес-інкубатор (бізнес-інкубатор (академічний, офісного типу, виробничий), бізнес- акселератор)	Активізація розвитку малого та середнього бізнесу, впровадження бізнес стартапів	– Ресурсна підтримка (надання в користування приміщення / обладнання); – комплекс консалтингових послуг: консультування, індивідуальний супровід, інформаційно-довідкова підтримка, бізнес-освіта, маркетинг, промоціювання тощо
Центр інновацій в бізнесі (науково- технологічний центр, інноваційний хаб, технопарк, технополіс, центр трансферу технологій, інноваційний / технологічний бізнесінкубатор)	Впровадження інновацій у малого бізнесу, організація взаємодії у ланцюжку наука / освіта – виробництво, сприяння розвитку венчурного підприємництва	– Реалізація проєктів і програм сприяння розвитку інновацій в МСП; – організація впровадження наукових досліджень у промислове виробництво; – фінансово-кредитне, маркетингове, інформаційно-консультаційне, консалтингове, матеріально-технічне, ресурсне, кадрове забезпечення суб'єктів малого і середнього бізнесу, які займаються інноваційною діяльністю
Об'єднання підприємців (асоціація, спілка, альянс, дорадчі / координаційні ради, кластер, інші)	Лобіювання інтересів бізнесу, розвиток окремих сфер і видів економічної діяльності, кооперація	– Організація та проведення просвітницьких заходів, круглих столів з владними структурами з актуальних питань бізнесу; – впровадження спільних партнерських соціальних і бізнес- проєктів; – організація та проведення виставок, ярмарків, інших заходів сприяння; – надання послуг для малого бізнесу окремого сектора економіки

Джерело: складено автором за [3]

Аналіз міжнародного досвіду розвитку малого бізнесу засвідчує, що успішність його функціонування визначається поєднанням ефективної державної політики, сприятливого інституційного середовища, доступу до

фінансових ресурсів, сучасної інфраструктури підтримки та високого рівня підприємницької культури. Практики країн ЄС, США, а також сусідніх держав показують, що держава може виступати ключовим каталізатором розвитку малого підприємництва, створюючи рівні умови конкуренції, забезпечуючи податкові стимули, гарантування кредитування та програми розвитку інновацій.

Для України міжнародний досвід є цінним ресурсом, який може бути використаний з урахуванням національних особливостей. Перспективними для впровадження є такі напрями: удосконалення нормативно-правового регулювання, зниження адміністративного навантаження на бізнес, стимулювання інновацій та експорту, розвиток мережі бізнес-інкубаторів і кластерів, розширення доступу до фінансування, зокрема через державні гарантії та спеціальні кредитні програми. Важливою умовою також є формування партнерства між державою, бізнесом та освітніми інституціями з метою підвищення компетенцій підприємців.

Отже, використання міжнародних практик може стати основою для створення ефективної системи підтримки малого бізнесу в Україні, сприяти підвищенню його конкурентоспроможності, зміцненню економіки, розвитку інновацій та інтеграції на глобальні ринки. Водночас реалізація цих можливостей потребує комплексного підходу, адаптації до національних умов та політичної волі щодо проведення інституційних реформ.

Висновки до розділу 3.

Малі підприємства є ключовою рушійною силою економічного розвитку Європейського Союзу, забезпечуючи основу зайнятості, інновацій та конкурентоспроможності. Вони становлять понад 99% усіх суб'єктів господарювання ЄС, створюють понад половину доданої вартості та забезпечують роботою майже дві третини працівників. Проведений аналіз свідчить, що попри значну кількість мікро- та малих підприємств, їх внесок у

ВВП є меншим порівняно з великими підприємствами через обмежені фінансові та технологічні ресурси.

Упродовж 2019-2024 років малий бізнес ЄС продемонстрував відносну стійкість, незважаючи на серйозні виклики, зумовлені пандемією COVID-19, енергетичною кризою, зростанням цін на ресурси та інфляцією. Малі підприємства залишаються найбільш вразливою, але водночас найдинамічнішою частиною економіки країни. Вони активно впроваджують цифрові технології, екологічні практики та концепції сталого розвитку, що забезпечує їх адаптацію до сучасних умов.

ЄС здійснює системну політику підтримки малого бізнесу через фінансові платформи, програми технічної допомоги та грантові механізми, зокрема ініціативи EU4Business, структурні фонди, інструменти IPA та Interreg. Уряди країн-членів ЄС також реалізують національні програми стимулювання малого бізнесу, орієнтовані на інновації, цифровізацію, екологічну модернізацію та розвиток підприємницької освіти.

Міжнародний досвід свідчить, що успішний розвиток малого бізнесу базується на поєднанні державної підтримки, сприятливого регуляторного середовища та активної участі бізнес-спільноти.

Для України цей досвід є надзвичайно цінним у контекст післявоєнного відновлення економіки. Використання європейських практик, зокрема, у сфері фінансування, податкових стимулів, цифрової трансформації, грантових програм і кластерного розвитку може стати основою формування стійкої та конкурентоспроможної системи малого підприємництва.

Отже, малий бізнес залишається стратегічним чинником економічної стабільності, зайнятості та інноваційного зростання як у країнах ЄС, так і в Україні. Його підтримка та розвиток є необхідною передумовою побудови сучасної, стійкої та соціально орієнтованої економіки європейського типу.

ВИСНОВКИ

Малий бізнес є провідною складовою ринкової економіки, яка забезпечує її динамізм, адаптивність та стійкість до зовнішніх змін. Саме цей сектор виступає каталізатором інноваційних процесів, розвитку конкуренції та ефективного використання місцевих ресурсів. Завдяки своїй гнучкості, оперативності у прийнятті рішень і здатності швидко реагувати на зміни кон'юнктури ринку, малий бізнес відіграє провідну роль у формуванні конкурентного середовища, створенні нових робочих місць, підвищенні рівня життя населення та підтриманні економічної стабільності як на національному, так і на регіональному рівнях.

Згідно з результатами аналізу теоретичних підходів провідних економістів, малий бізнес характеризується низкою відмінних рис, серед яких обмежений масштаб діяльності, висока ступінь самостійності у прийнятті управлінських рішень, індивідуальна відповідальність власника, підвищений рівень ризику, орієнтація на локальні ринки та здатність до швидкої адаптації до змін зовнішнього середовища. Його діяльність не обмежується лише отриманням прибутку, тому що малі підприємства сприяють самореалізації підприємців, задоволенню потреб споживачів, розвитку місцевих громад і підвищенню соціальної активності населення.

Малі підприємства виконують широкий спектр важливих функцій:

- економічну – формують значну частку валового внутрішнього продукту, забезпечують надходження до бюджету та підтримують фінансову стабільність;
- соціальну – сприяють створенню робочих місць і підвищенню добробуту населення;
- інноваційну – стимулюють впровадження нових технологій, продуктів і послуг;
- конкурентну – підвищують рівень змагальності на ринку, що сприяє покращенню якості товарів і послуг;

- фінансову – формують податкові надходження до бюджетів різних рівнів;
- споживчу – задовольняють попит населення на товари і послуги, часто у нішах, недоступних великим компаніям.

У світовій практиці розвиток малого бізнесу здійснюється за різними моделями, а саме: традиційною, франчайзинговою, інноваційною (стартап-моделлю), кластерною, соціального підприємництва та цифровою. Вибір певної моделі залежить від стратегічних цілей підприємства, рівня ризику, доступу до капіталу, галузевих особливостей та інноваційного потенціалу підприємця. Найефективніші бізнеси часто поєднують елементи кількох моделей, що дозволяє досягати синергійного ефекту між традиційними і новітніми підходами.

Розвиток малого бізнесу детермінується комплексом внутрішніх і зовнішніх чинників, а саме: економічних, соціальних, правових, політичних, інноваційних та культурних. До ключових зовнішніх умов належать стабільність макроекономічного середовища, сприятлива державна політика, доступ до фінансових і кредитних ресурсів, розвинена інфраструктура підтримки підприємництва, а також наявність підприємницької культури у суспільстві.

Таким чином, малий бізнес виступає рушійною силою економічного зростання, формування середнього класу та підвищення конкурентоспроможності держави на світовій арені. Його сталий розвиток можливий лише за умови цілеспрямованої державної політики, спрямованої на вдосконалення інституційно-правового середовища, стимулювання інноваційної діяльності, цифрової трансформації та формування сприятливого клімату для підприємницької ініціативи.

Проведений аналіз розвитку малого бізнесу в Україні у 2019-2023 роках дозволяє виділити низку важливих тенденцій. Упродовж 2019-2021 рр. спостерігалось поступове зростання кількості малих підприємств, що свідчило про позитивну динаміку розвитку підприємницького сектору. Проте у 2022 р.,

внаслідок повномасштабної війни в Україні, кількість активних малих підприємств скоротилася більш ніж на 11%. Уже у 2023 р. відбулося часткове відновлення економічної активності, однак загальна кількість підприємств залишалася нижчою, ніж у 2019 р., що вказує на тривалі наслідки воєнної та економічної кризи.

Малі підприємства стабільно становлять понад 94-95% усіх суб'єктів господарювання України, підтверджуючи свою домінуючу роль у національній економіці. Водночас 2022 рік характеризувався зменшенням кількості не лише малих, а й середніх підприємств, що призвело до загального зниження ділової активності. Кількість працівників у секторі малого бізнесу скоротилася майже на 18%, переважно через бойові дії, релокацію бізнесів та падіння виробництва. У 2023 р. почалося часткове відновлення зайнятості, що свідчить про здатність підприємців адаптуватися до нових умов.

Галузева структура малого бізнесу України залишається переважно орієнтованою на торгівлю та сферу послуг, які забезпечують понад третину робочих місць і генерують близько чверті доданої вартості. Менш розвиненими залишаються промисловість, будівництво та сільське господарство, що свідчить про недостатню технологічну модернізацію та потребу у диверсифікації бізнесу.

До 2021 р. обсяги виробництва та реалізації продукції демонстрували поступове зростання, однак у 2022 р. відбулося різке скорочення, за якого понад третина обсягів виробництва і більше половини реалізації були втрачені через воєнні дії, руйнування логістики та втрату ринків збуту. У 2023 р. простежується тенденція до відновлення, хоча довоєнного рівня економічної активності ще не досягнуто.

До початку війни основними бар'єрами розвитку малого бізнесу були корупція, бюрократичні перепони, складність доступу до фінансування, нестабільність податкового та правового середовища, кадровий дефіцит та низький рівень цифровізації. Після 2022 р. до цих проблем додалися нові проблеми, серед яких: руйнування виробничих потужностей, релокація

підприємств, дефіцит капіталу, порушення логістичних ланцюгів і зниження платоспроможного попиту населення.

Результати SWOT-аналізу свідчать, що, незважаючи на високу гнучкість, мобільність та інноваційність, малий бізнес залишається вразливим до зовнішніх шоків, має обмежений доступ до фінансування та труднощі із масштабуванням. Найбільші зовнішні загрози пов'язані з воєнними ризиками, економічною невизначеністю, конкуренцією з великим бізнесом та адміністративним тиском.

Попри це, малий бізнес продемонстрував високий рівень адаптивності. Після значного спаду у 2022 р. у 2023 р. намітилася позитивна тенденція до поступового відновлення виробництва, зайнятості та підприємницької активності. Це свідчить про його потенціал стати одним із головних рушіїв післявоєнного відновлення економіки України.

На прикладі Європейського Союзу видно, що малий бізнес може виступати потужним двигуном інноваційного розвитку. У країнах ЄС малі та середні підприємства становлять понад 99% усіх суб'єктів господарювання, створюють більше половини доданої вартості та забезпечують роботою близько двох третин працівників. ЄС активно реалізує комплексну політику підтримки малого бізнесу через програми EU4Business, Interreg, IPA, структурні фонди, грантові механізми та цифрові ініціативи.

Міжнародна практика демонструє, що ефективне функціонування та зростання малого підприємництва можливі лише за умов гармонійного поєднання державної підтримки, стабільного та прозорого регуляторного поля, а також активної взаємодії представників бізнес-середовища. У багатьох розвинених країнах світу саме державні інституції створюють економічні стимули, спрощують доступ до фінансових ресурсів, забезпечують податкові преференції й підтримують інноваційну діяльність малого бізнесу, тоді як підприємницькі об'єднання сприяють формуванню коопераційних мереж та обміну знаннями.

Для України світовий досвід є особливо вагомим у період післявоєнної відбудови та трансформації економіки. Адаптація європейських підходів таких як програми цільового фінансування, податкові пільги для стартапів, цифровізація управлінських процесів, інструменти грантової підтримки, створення інноваційних кластерів та бізнес-інкубаторів може закласти основу для формування стійкого, гнучкого й конкурентоспроможного сектору малого підприємництва в Україні. Особливої уваги заслуговують механізми залучення інвестицій, розвиток експортного потенціалу та впровадження сучасних технологій, що здатні забезпечити швидке масштабування бізнесу.

Таким чином, малий бізнес виступає ключовою рушійною силою економічної стабільності, розвитку зайнятості, впровадження інновацій та підвищення добробуту населення як у країнах Європейського Союзу, так і в Україні. Його всебічна підтримка та стимулювання є необхідною умовою формування сучасної, конкурентної та соціально орієнтованої економічної моделі європейського зразка, здатної забезпечити довгострокове зростання та інтеграцію в глобальний економічний простір.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абдулліна М. Робота для ВПО: кого шукають роботодавці. *Економічна правда*. 2023. 23 січня. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2023/01/23/696249/>
2. Аналіз актуального стану та пропозиції щодо покращення умов для підприємництва в Україні. *Careerhub*. 2022. URL: <https://careerhub.in.ua/doslidzhennya-analiz-aktualnogo-standu/>
3. Бережницька У. Б. Засади функціонування організацій підтримки та розвитку малого та середнього підприємництва. *Економічне прогнозування*. 2021. №2. URL: https://eip.org.ua/docs/EP_21_2_143_uk.pdf
4. Білорус О. Г. Фінансові та грошово-кредитні чинники інвестиційно-інноваційного розвитку малого та середнього бізнесу. *Банківська справа*. 2014. № 1. С. 14–18.
5. Бортнік С. М. Функціонування малого і середнього підприємництва в Україні: сучасний стан і перспективи розвитку. *Економіка та суспільство*. 2022. №36. URL: DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-36-46>
6. Васюта В., Лобас В., Зубко О. Сучасні проблеми розвитку малого підприємництва в Україні. *Галицький економічний вісник*. 2024. №2(87). URL: <https://galicianvisnyk.tntu.edu.ua/pdf/87/1300.pdf>
7. Вітковський Ю. П., Смігунова О. В., Дудник О. В. Роль і значення малого підприємництва у формуванні стратегії розвитку економіки країни. *Український журнал прикладної економіки та техніки*. 2022. Том 7. № 1. С. 107–113.
8. Волощук Н. Ю. Теоретичні підходи до дослідження сутності категорії малого підприємництва. *Науковий вісник Мукачівського державного університету. Сер. : Економіка*. 2015. Вип. 2(2). С. 13–17.
9. Воронич К. М. Міжнародний досвід організації малого бізнесу та можливість його впровадження в Україні. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2011. Вип. 21. С. 184-189.

10. Гайдук В. А. Розвиток малого підприємництва та його вплив на економіку регіону. *Економіка і регіон*. 2012. № 1. С. 34–38.,
11. Господарський кодекс України. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 2003, № 18, № 19-20, № 21-22. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text>
12. Гуренок А. Стан малого підприємництва та бізнесу під час війни та можливості для розвитку у непростий для країни час. *BitFaktura*. 2024. URL: <https://bitfaktura.com.ua/blog/stan-malogho-pidpriemnitstva-ta-bizniesu-pid-chas-viini-ta-mozhливosti-rozvitku-u-nieprostii-dlia-krayini-chas>
13. Економічна статистика. Кількість зайнятих працівників у суб'єктів господарювання за видами економічної діяльності у 2010-2023 роках. URL: https://ukrstat.gov.ua/operativ/menu/menu_u/size_20.htm
14. Економічна статистика. URL: www.ukrstat.gov.ua
15. ЄС публікує щорічний звіт EU4Business щодо підтримки малих і середніх підприємств у Східному партнерстві. 2025. URL: <https://eu4business.org.ua/en/news/eu-releases-the-annual-eu4business-report-on-sme-support-in-eap/>.
16. Єдиний портал вакансій. URL: <https://www.dcz.gov.ua/job>
17. Дяченко М. М. Чинники впливу на інноваційний розвиток малого підприємництва як важливого економічного сектора держави. *Актуальні проблеми економіки*. 2024. №9(279). URL: https://eco-science.net/wp-content/uploads/2024/09/9.24._topic_Mykola-Diachenko-96-103.pdf
18. Закон України «Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні». *Відомості Верховної Ради України*. 2013. №3 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/4618-17?utm_source=chatgpt.com#Text
19. Закон України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань». *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 2003, № 31-32, ст.263. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/755-15#Text>

20. Закон України «Про ліцензування видів господарської діяльності». *Відомості Верховної Ради (ВВР)*, 2015, № 23, ст.158. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/222-19#Text>
21. Закон України «Про публічні закупівлі». *Відомості Верховної Ради (ВВР)*, 2016, № 9, ст.89. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/922-19#Text>
22. Закон України «Про державну допомогу суб'єктам господарювання». *Відомості Верховної Ради (ВВР)*, 2014, № 34, ст.1173 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1555-18#Text>
23. Закон України «Про захист економічної конкуренції». *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 2001, № 12, ст.64. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2210-14#Text>
24. Запольський Д. Подолання бар'єрів: стимулювання зростання малого бізнесу в Європейському Союзі. *Euractiv*. 2025. URL: <https://www.euractiv.com/opinion/breaking-barriers-powering-small-business-growth-in-the-european-union>
25. Звіт про стан реалізації у 2024 році Стратегії відновлення, сталого розвитку та цифрової трансформації малого і середнього підприємництва на період до 2027 р. URL: <https://me.gov.ua/view/92a256dc-4066-4661-994f-67ca121d4f9c>
26. Квасній З. В., Сисин Г. І., Щербан О. Я. Економіко-правові проблеми функціонування та розвитку малого підприємництва в Україні. *Економіка і суспільство*. 2018. №14. URL: https://economyandsociety.in.ua/journals/14_ukr/51.pdf
27. Кобеля-Звір М. Я., Вовчак О. Д., Звір Ю. В. Інституційно-правові умови та інформаційне забезпечення розвитку грантового фінансування підприємницької діяльності в Україні. *Вісник Львівського торговельно-економічного університету. Економічні науки*. № 80, 2024. URL: <http://journals-lute.lviv.ua/index.php/visnyk-econom/article/view/1749/1647>

28. Крисак А. О. Проблеми та перспективи розвитку малого бізнесу в Україні. *Економіка та держава*. 2018. №12. URL: http://www.economy.in.ua/pdf/12_2018/16.pdf
29. Лозовський О. М., Яремко А. О. Основні тенденції розвитку малого бізнесу в Україні. *Економіка і суспільство*. 2017. №13. URL: https://economyandsociety.in.ua/journals/13_ukr/96.pdf
30. Малий та середній бізнес у Європі – статистика та факти. URL: <https://www.statista.com/topics/8231/smes-in-europe/>
31. Малий бізнес, як двигун прогресу: уроки Європи для України. URL: <https://www.ilibertyinstitute.org/articles/euro-business>
32. Матусова О. М. Сутність і класифікація малого сільського підприємництва. *Проблеми і перспективи розвитку підприємництва*. 2016. – № 1. С. 12–17.
33. Мельник М. І., Мединська Т. В. Механізми підтримки і стимулювання розвитку підприємницького сектору України в умовах війни. Академічні візії. 2024. Вип. 36. URL: <https://academy-vision.org/index.php/av/article/download/1396/1268/1287>
34. Мірошнік Р. О. та Прокоп'єва У. О. Розвиток малого і середнього бізнесу в Україні: проблеми та перспективи. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія «Проблеми економіки та управління». 2020. Т. 4, №1. URL: <https://sciencetst.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2020/may/21613/maket200296-65-73.pdf>
35. Михайленко Д. Г. Сучасні тенденції розвитку малого підприємництва в Україні. *Економіка та суспільство*. 2024. №60. URL: DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-60-139>
36. Науменко О. О. Стратегічний аналіз малого та середнього підприємництва в Україні. *Актуальні проблеми економіки*. 2024. Том 2 (282/2). URL: https://eco-science.net/wp-content/uploads/2024/12/12.2.24._topic_Oleksandr-Naumenko-74-82.pdf

37. Невгад О. І. Євроінтеграція – ключ до розвитку малого та середнього бізнесу. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. Серія економічна. Серія юридична*. 2023. Випуск 37.
38. Нітман І. І. Особливості інституційного середовища малого та середнього підприємництва. *Молодий вчений*. 2016. № 11 (38). URL: <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2016/11/149.pdf>
39. Омельченко Т. В., Короткова К. О. Розвиток малого підприємництва та малого бізнесу в Україні: чинники впливу та актуальні тенденції. *Ефективна економіка*. 2020. №1. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/1_2020/11.pdf
40. Особливості ведення малого бізнесу в Польщі. 2025. URL: <https://migrant.biz.ua/polsha/biznes/malij-biznes-v-polshhi.html>
41. Основні показники діяльності підприємств малого і середнього підприємництва DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-36-46>
42. Піхняк Т. А. Сучасні виклики для економічного розвитку малого підприємництва в Україні. *Приазовський економічний вісник*. 2021. № 2(25). URL: http://pev.kpu.zp.ua/journals/2021/2_25_ukr/7.pdf
43. Плаксюк О.О. Європейський досвід підтримки малого бізнесу з позиції гармонізації сучасних економічних інтересів. *Збірник наукових праць ЧДТУ*. 2017. Вип. 45, частина 2.
44. Податковий кодекс України. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. №12-13. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/2755-17?utm_source=chatgpt.com#Text
45. Попело О. В. Мале підприємництво як джерело економічного розвитку у високорозвинених країнах. *Вісник Чернігівського державного технологічного університету*. 2014. № 3 (75). С. 122–134.
46. Проблеми розвитку малого та середнього бізнесу в Україні як основного джерела робочих місць. *Інститут стратегічних досліджень України*. 2024. URL: nysniss.gov.ua/doslidzhennya/sotsialna-polityka/problemy-rozvytku-maloho-ta-serednoho-biznesu-v-ukrayini-yak

47. Пукало О. Теоретичні проблеми та перспективи розвитку малого бізнесу в Україні. *Вісник Тернопільського національного економічного університету*. 2017. №4. URL: <https://visnykj.wunu.edu.ua/index.php/visnykj/article/view/766/868>
48. Платформа «Пульс». URL: <https://pulse.gov.ua/>;
49. Розум О. О. Зарубіжний досвід економічного стимулювання післявоєнного розвитку суб'єктів малого підприємництва: перспективні практики для України. *Інвестиції: практика, досвід*. 2024. №20. URL: <https://www.nayka.com.ua/index.php/investplan/article/download/4797/4839/10976>
50. Романчук К. В., Рябошук А. О. Розвиток малого та середнього бізнесу в Польщі. 2017. URL: <https://conf.ztu.edu.ua/wp-content/uploads/2017/09/113.pdf>
51. Сімонова М. В. Оцінка інвестиційної привабливості України на основі аналізу методик, розроблених провідними міжнародними організаціями. *Вісн. Житом. держ. технолог. ун-ту. Серія : Економічні науки*. 2012. № 1(59). С. 283–287
52. Сичов О. В. Роль малого і середнього бізнесу в інноваційному розвитку ЄС: перспективи для України. *Агросвіт*. 2025. №6. DOI: 10.32702/2306-6792.2025.6.149
53. Рижко О. В. Фактори розвитку малого бізнесу. *Економіка і суспільство*. 2016. №2. URL: https://economyandsociety.in.ua/journals/2_ukr/62.pdf
54. Томнюк Т. Л. Зарубіжний досвід підтримки малого бізнесу: уроки для України. *Економіка та суспільство*. 2018. №16. URL: https://economyandsociety.in.ua/journals/16_ukr/80.pdf
55. Український бізнес під час війни: реальна аналітика та перспективи на майбутнє у 2024 році. FinStream. URL: <https://finstream.ua/ukrayinskyj-biznes-pid-chas-vijny-analytyka/>
56. Фонд розвитку підприємництва. Програми. URL: <https://bdf.gov.ua/programs/>

57. Фролова В. Ю. Актуальні проблеми діяльності суб'єктів малого підприємництва в Україні. *Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу*. 2017. № 1(37). С. 16–34.
58. Черняєва О. В. Сутність і значення малого підприємництва у світовій економіці. *Східна Європа: економіка, бізнес та управління*. 2017. Вип. 3(08). С. 33–42.
59. Черничко Т. В., Яворський В. В. Місце та значення малого бізнесу в розвитку національної економіки. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2010. Вип. 20.4 URL: https://nv.nltu.edu.ua/Archive/2010/20_4/151_Czernyczko_20_4.pdf
60. Шацька З. Я., Мельник А. О. Проблеми українського бізнесу в умовах воєнного стану. *Інноватика в освіті, науці та бізнесі: виклики та можливості*. Зб. тез доповідей III Всеукр. конф. здобувачів вищої освіти і молодих учених. 17 листопада 2022. Київ, КНУТД. С.231-236. URL: https://er.knutd.edu.ua/bitstream/123456789/22844/1/Innovatyka2022_V2_P231-236.pdf
61. Шацька З. Я., Демчук О. М. Проблеми працевлаштування вимушено переміщених осіб в міжнародних компаніях. *Формування ринкових відносин в Україні*. 2022. №3(262). С. 100-105. URL: http://dndiime.org/wp-content/uploads/2023/06/3_20232.pdf
62. Шацька З. Я., Мельник О. А. Перспективи післявоєнного відновлення малого та середнього бізнесу в Україні. *Інноваційні тенденції підготовки фахівців в умовах полікультурного та мультилінгвального глобалізованого світу: 2025 : X Всеукр. наук.-практ. конф. 11 квітня 2025 р. КНУТД, 2 с.*
63. Шацька З. Я., Мельник О. А. Міжнародний досвід розвитку малого бізнесу та його впровадження в Україні. *Інноваційна екосистема для відбудови України: інтеграція науки, освіти і бізнесу: 2025 : Міжнар. наук.-практ. конф. 3 жовтня 2025 р. КНУТД, 2 с.*
64. Шацька З. Я. Імперативи інноваційного розвитку підприємництва у смарт-економіці / З. Я. Шацька, О. В. Живко, М. Є. Зайцев // Імперативи

економічного зростання в контексті реалізації Глобальних цілей сталого розвитку : матеріали V Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції, м. Київ, 23 квітня 2024 року. – Київ : КНУТД, 2024. – С. 105-107. URL: <https://er.knutd.edu.ua/handle/123456789/26970>

65. Шацька З. Я., Горбачев Я. В. Проблеми та перспективи розвитку підприємництва в Україні. *Економічний науково-практичний журнал Причорноморські економічні студії*. № 70. 2021. URL: <http://bses.in.ua/uk/2021>

66. Щодо пріоритетних завдань удосконалення політики розвитку малого підприємництва в Україні. Аналітична записка. *Інститут стратегічних досліджень*. 2014. URL: <https://www.niss.gov.ua/doslidzhennya/ekonomika/schodo-prioritetnikh-zavdan-udoskonalennya-politiki-rozvitku-malogo>

67. 84% компаній повністю функціонують після 1,5 року повномасштабної війни росії в Україні – нове опитування Американської торговельної палати в Україні та Citi Україна. ACC. 2023. URL: <https://chamber.ua/ua/news/84-kompaniy-povnistiu-funktsionuiut-pislia-1-5-roku-povnomasshtabnoi-viyny-rosii-v-ukraini-nove-opytuvannia-amerykanskoj-torhovelnoi-palaty-v-ukraini-ta-citi-ukraina/>

68. 15 найкращих недорогих бізнес-можливостей у Європі для підприємців початківців. URL: <https://www.besnesseurope.uk/business/low-cost-business-opportunities-in-europe/>

69. EBRD, USA and Sweden assess impact of war on SMEs in Ukraine. 2023. URL: https://www.ebrd.com/home/news-and-events/news/2023/ebrd-usa-and-sweden-assess-impact-of-war-on-smes-in-ukraine.html?utm_source=chatgpt.com

70. Enhancing Resilience by Boosting Digital Business Transformation in Ukraine. OCED. 2024. URL: https://www.oecd.org/en/publications/enhancing-resilience-by-boosting-digital-business-transformation-in-ukraine_4b13b0bb-en.html?utm_source=chatgpt.com

71. Executive Vice-President for Prosperity and Industrial Strategy. 2024. URL:

https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2024/762454/EPRS_BRI%282024%29762454_EN.pdf?utm_source=chatgpt.com

72. Every fifth SME reports war-related losses of more than \$100,000. EBA. 2022. URL: https://eba.com.ua/en/kozhen-p-yatyj-msb-povidomlyaye-pro-vtraty-vid-vijny-bilshe-100-tys-dolariv/?utm_source=chatgpt.com

73. Business demography statistics. *Eurostat*. URL: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/SEPDF/cache/9350.pdf?utm_source=chatgpt.com

74. The main available funding mechanisms for business. Recovery of the Ukrainian economy. KSE/Kyiv School of Economics, 2023. Сайт: <https://kse.ua/wp-content/uploads/2023/12/THE-MAIN-AVAILABLE-funding-mechanisms-FOR-BUSINESS.pdf>

75. Key Figures on European Business. 2024 edition. Publications Office of the European Union. July 2024. URL: <https://ec.europa.eu/eurostat/en/web/products-key-figures/w/ks-et-24-001>

76. SGR-CESGAR, Sociedades de Garantía Recíproca. URL: <https://cesgar.es/wp-content/uploads/2025/05/06052025-XIV-Informe-financiacion-de-la-pyme-CESGAR.pdf>

77. SMEs in Europe - Statistics & Facts. URL: https://www.statista.com/topics/8231/smes-in-europe/?utm_source=chatgpt.com

78. Small but Mighty: European SMEs Lead in Jobs and Value Added. 2024. URL: https://www.statista.com/chart/32960/small-but-mighty-european-smes-lead-in-jobs-and-value-added/?utm_source=chatgpt.com

79. Spain's SMEs at a Glance: Small, Scrappy and Growing (Albeit Slowly). URL: https://www.entrepreneur.com/eu/starting-a-business/spains-smes-at-a-glance-small-scrappy-and-growing/492460?utm_source=chatgpt.com

80. Zapolsky David Breaking Barriers: powering small business growth in the European Union. *Euractive*. 2025. URL: <https://www.euractiv.com/opinion/breaking-barriers-powering-small-business-growth-in-the-european-union/>

81. French productive fabric by company category in 2022. URL: <https://www.insee.fr/en/statistiques/8302761>
82. EU Structural Funds, Ukraine Facility and Public-Private Dialogue. *Easy Business*. 2025. URL: <https://easybusiness.in.ua/mozhlyvosti-dlia-rehionalnoho-rozvytku-ta-pidtrymky-ukrainskoho-biznesu/>
83. Проєкт Стратегії відновлення, сталого розвитку та цифрової трансформації малого та середнього підприємництва на період до 2027 р. URL: <https://me.gov.ua/view/6d5799c0-c838-46a2-8e8f-22686e727100>

ДОДАТКИ

Перспективні напрями розвитку малого бізнесу в ЄС

Назва напрямку	Сутність діяльності	Вартість відкриття малого бізнесу, євро
1	2	3
1. Мобільні підприємства з продажу продуктів харчування та напоїв		
Мобільний кавовий велосипед	Кавові велосипеди поєднують дві європейські пристрасті: велоспорт та якісну каву. Ці мобільні кафе вимагають мінімальних стартових витрат, водночас дозволяючи підприємцям пропонувати високорентабельні продукти у місцях з високою прохідністю, не сплачуючи орендну плату. Концепція особливо добре працює у містах, дружніх до велосипедистів, з туризмом на природі.	3000-7000
Легкий фудтрак	Ці підприємства, зменшена версія традиційних фудтраків, пропонують обмежене меню з 2-3 фірмових страв, які можна приготувати з мінімальним обладнанням. Спеціалізуючись на одній кухні чи страві, підприємці можуть утримувати низькі витрати, одночасно створюючи впізнаваний бренд.	5000-10 000
2. Цифрові послуги з європейським акцентом.		
Консалтинг з питань дотримання вимог ЄС	З огляду на GDPR, електронну конфіденційність та інші нормативні акти ЄС, підприємствам у всьому світі потрібна допомога в орієнтуванні в європейських вимогах до дотримання вимог. Цей консалтинговий бізнес вимагає, перш за все, інвестицій у знання та може функціонувати повністю онлайн.	500-2000
Послуги локалізації	Багатомовний ринок Європи створює постійний попит на послуги перекладу та культурної адаптації. Окрім простого перекладу, локалізація допомагає компаніям адаптувати свій контент, маркетинг та продукти до конкретних європейських ринків.	300-1500
3. Сталий та екологічний бізнес		
Бізнес з перероблених меблів	Перетворення викинутих меблів на стильні та функціональні речі приваблює зростаючу базу споживачів сталого розвитку в Європі. Цей бізнес поєднує майстерність з екологічною свідомістю, вимагаючи при цьому мінімальних початкових інвестицій.	1000-3000

Продовження Додатку А

1	2	3
Магазин без відходів	Безвідходні магазини дозволяють покупцям купувати продукти харчування, товари для дому та засоби особистої гігієни без упаковки. Ці магазини відповідають європейській екологічній політиці, водночас задовольняючи зростаючий споживчий попит на екологічно чисті варіанти покупок.	5000-10000
4. Спеціалізований туристичний досвід		
Мікролокальні гастрономічні тури	Замість типових міських екскурсій, ці вузькоспеціалізовані гастрономічні враження зосереджені на конкретних районах, інгредієнтах чи кулінарних традиціях. Завдяки невеликим групам та автентичному досвіду, підприємці можуть створювати преміальні пропозиції з мінімальними накладними витратами.	500-2000
Досвід ремісничої майстерні	Зв'язок туристів з місцевими ремісниками для проведення практичних майстер-класів створює незабутні враження, водночас підтримуючи традиційні ремесла. Ці підприємства можуть працювати за гнучким графіком та мінімальними фіксованими витратами.	1000-3000
5. Технологічно підтримані місцеві послуги		
Гіперлокальна платформа доставки	Зосереджуючись на районах, а не на цілих містах, ці платформи пов'язують місцеві магазини з клієнтами поблизу для швидкої доставки. Починаючи в одному районі, підприємці можуть перевірити концепцію, перш ніж розширюватися.	2000-5000
Віртуальний колектив помічників	Об'єднання європейських віртуальних асистентів зі спеціалізованими навичками (мовами, технічними знаннями, галузевим досвідом) створює преміальний сервіс для підприємств, які потребують підтримки європейського ринку.	500-2000
6. Освітні та навчальні підприємства		
Платформа обміну мовами	Створення організованих заходів з обміну мовами та спільнот допомагає європейцям практикувати мови, одночасно будуючи культурні зв'язки. Цей бізнес може розпочатися з очних заходів, перш ніж розробляти цифрові компоненти.	1000-3000
Спеціалізовані майстер-класи	Майстер-класи з нішевих навичок, що відповідають вимогам європейського ринку, є цінним, водночас вимагаючи мінімальної інфраструктури. Вони можуть варіюватися від технічних навичок до традиційних ремесел із сучасним застосуванням.	500-2000

Закінчення Додатку А

1	2	3
7. Нішеві торговельні платформи		
Європейський ринок ремісників	Зв'язок традиційних європейських ремісників зі світовими споживачами допомагає зберегти ремесла, водночас створюючи унікальну можливість для електронної комерції. Ця платформа може почати з невеликої кількості перевірених ремісників, перш ніж розширюватися.	2000-5000
Обмін навичками між колегами	Створення платформи, де європейці можуть обмінюватися навичками та знаннями, створює цінність, водночас вимагаючи мінімальних витрат на інвентар чи фізичну інфраструктуру.	1000-3000
8. Домашнє виробництво		
Виробництво натуральної косметики	Створення невеликих партій натуральної косметики та засобів догляду за шкірою відповідає вподобанням європейських споживачів щодо чистих та екологічно чистих косметичних продуктів. Цей бізнес може починатися з домашньої кухні, а потім масштабуватися до спеціалізованих закладів.	2000-5000
Виробництво спеціалізованих продуктів харчування	Створення спеціалізованих харчових продуктів, що демонструють європейські кулінарні традиції з сучасними нотками, може розпочатися як домашній бізнес, перш ніж розширитися на комерційні кухні.	1500-4000
9. Креативні послуги з європейською перспективою		
Створення культурного контенту	Створення контенту, який автентично представляє європейські культури, традиції та перспективи, для світових брендів та видань, що прагнуть європейської автентичності та актуальності на ринку.	1000-3000
Європейський дизайнерський консалтинг	Дизайнерські послуги, що поєднують європейські естетичні традиції та сучасні тенденції, для клієнтів, які шукають автентичного європейського дизайнерського чуття.	500-2000

Джерело: складено автором за [68]